

KOMUNIZMUS 23

**ZO SÚČASNÝCH DISKUSÍ
O KOMUNISTICKEJ VÝROBE
A ROZDEĽOVANÍ**

KOMUNIZMUS 23

Zo súčasných diskusií o komunistickej výrobe a rozdeľovaní

Karmína (zost.)

Online verzia s odkazmi: bufet.karmina.red/k23.

Obálka/Cover: Roque Glass, 2023

© Karmína, 2023

Obsah

Predhovor (Karmína)	4
I Súčasné diskusie o komunistickej výrobe a rozdeľovaní	11
1 „Hlavnou myšlienkou je samospráva pracujúcich“ (rozhovor)	12
2 Spravovanie hodín (Felix Klopotek)	14
3 Zniesť hodnotu zo sveta (Philip Broistedt a Christian Hofmann)	19
4 Ako v kapitalizme (Julian Bierwirth)	24
5 Ako v antiautoritárskej NDR (Simon Sutterlütti)	28
6 Účtovať áno, vymieňať nie (Jonna Klick)	33
7 Inak ako v kapitalizme (Hermann Lueer)	37
8 Poctivo pracovať (Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času)	41
9 Zložité výpočty (Hannes Giessler Furlan)	45
10 Komunizmus je sloboda (Søren Mau)	49
II Príloha: Paul Mattick o návrhu GIK	58
11 Čo je to komunizmus? (1934)	59
12 Úvod k Základným zásadám (1970)	73

Predhovor (Karmína)

„...obmedzujem sa iba na kritické rozčlenenie daných faktov, namiesto toho, aby som predpísal recepty pre kuchyňu budúcnosti.“¹

V duchu uvedeného citátu sa *Karmína* za šesť rokov svojej existencie len zriedka zaoberala otázkami, akou je usporiadanie spoločnosti po kapitalizme. Viac či menej realistické úvahy a diskusie na túto tému však odjakživa boli súčasťou tradície, ku ktorej sa hlásime – tradície bojovného hnutia za emancipáciu triedy pracujúcich. Platí to dodnes, pričom na rast intenzity takýchto debát vplývajú aj zhoršujúce sa vyhliadky ľudstva vo svetle klimatickej zmeny a rozvratu ekosystémov či zostrovanie a militarizácia konfliktov medzi národnými štátmi a ich blokmi.

Aj vzhľadom na záujem, ktorý v okruhu našich priateľov a priateľiek nedávno vzbudil spis *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania*,² sme sa rozhodli publikovať niekoľko prekladov novších textov, ktoré sa zaoberajú obrysami komunistickej spoločnosti. Ide jednak o diskusiu viacerých nemeckých autorov a autoriek, jednak o esej dánskeho filozofa Sørensa Maua. Všetky vyšli v roku 2023. Ponúkame ich ako materiál na diskusiu, inšpiráciu a spresňovanie vlastných stanovísk.

¹ Podľa Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 23 (Doslov k druhému vydaniu).

² V súlade so zvyklosťami v slovenských prekladoch prác klasickej politickej ekonómie prekladáme nemecký termín „*Verteilung*“ (angl. „*distribution*“) ako „rozdeľovanie“. Označuje proces, pri ktorom výroby či služby („spoločenský produkt“) prechádzajú do rúk, resp. do vlastníctva konkrétnych jednotlivcov alebo spoločenských skupín, aby sa spotrebovali či inak ďalej využívali. Politická ekonómia napríklad skúmala, od čoho závisí veľkosť podielu, ktorý si z celkového vyrobeného produktu nárokuje triedy podnikateľov, pozemkových vlastníkov a robotníkov. Ide o klasickú otázku „teórie rozdeľovania“.

„Účtovanie pracovného času“: diskusia o návrhu GIK

Nemecký časopis *Jungle World* publikoval sériu diskusných príspevkov o spomínanom spise, ktorý je u nás prakticky neznámy. Pripomeňme, že v roku 1930 ho vydala nemecko-holandská Skupina medzinárodných komunistov (*Gruppe Internationaler Kommunisten*, GIK), ktorá sa hlásila k marxizmu, no odmietala sociálnu demokraciu aj boľševizmus. Patrila k tradícii tzv. komunizmu rád (*council communism*, *Rätekommunismus*), opozičného prúdu v medzinárodnom robotníckom hnutí, ktorý sa sformoval po prvej svetovej vojne a bol súčasťou tzv. ľavého komunizmu. Patrili doň napríklad Otto Rühle, Herman Gorter, Henriette Roland Holst, Anton Pannekoek, Karl Korsch, Sylvia Pankhurst či Paul Mattick.

Komunisti rád spravidla odmietali účasť na parlamentnej politike a práci v masových odboroch. Namiesto toho presadzovali zakladanie rád (t. j. výborov, „sovietov“) na pracoviskách. Mali slúžiť ako bojové organizácie pracujúcich, ktoré by v budúcnosti prevzali riadenie zospoločenštenej výroby. V tomto ohľade existujú styčné body medzi komunizmom rád a niektorými myšlienkami revolučného odborárstva v duchu americkej organizácie IWW (*Industrial Workers of the World*) či európskym anarchosyndikalizmom. Po druhej svetovej vojne vplyv tohto prúdu slabol, kým ho nanovo neobjavila generácia roku 1968.³

Kniha *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania*, na ktorej sa autorsky podieľali najmä Jan Appel (1890 – 1985) a Henk Canne-Meijer (1890 – 1962) predstavuje víziu organizovania výroby a spotreby v postkapitalistickej spoločnosti pod kontrolou spomínaných rád. Tovarová výmena, peniaze, kapitál či štát tu už prestali existovať, no spoločnosť ešte nedospela k úplnej realizácii hesla „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“. Autori vychádzajú najmä z Marxových úvah v *Kapitáli* a „*Kritike gothajského programu*“. Jadrom ich koncepcie je účtovanie vynaloženého pracovného

³ Stručný prehľad základných pozícií komunizmu rád v slovenskom jazyku ponúka preklad brožúry britskej *Solidarity Federation*, *Bojujeme za seba: Anarchosyndikalizmus a triedny boj* (s. 70 – 77), ktorý v roku 2020 vydalo Nakladateľstvo Bod zlomu.

času (*labor time accounting, Arbeitszeitrechnung*).⁴ V zjednodušenej podobe si víziu GIK možno predstaviť ako ekonomiku rozdelenú na dve časti. Základné potreby ľudí sú pokryté „verejnými podnikmi“, ktorých služby či produkty sú voľne k dispozícii bez akejkoľvek protihodnoty. Vo zvyšku hospodárstva, tzv. „produktívnych podnikoch“, sa ako kritérium rozdeľovania produktu používajú údaje o počte odpracovaných hodín. Za pracovný čas, ktorý ľudia vynaložia, získavajú od spoločnosti potvrdenia o tom, že odpracovali určitý počet hodín. Tieto pracovné poukážky sú neprenosné a držiteľku či držiteľa oprávňujú spotrebovať akékoľvek výrobky produktívnych podnikov, ktorých výroba stojí rovnaký počet hodín (spoločenskej, priemernej) práce. Údaje o priemerných časových nákladoch sú k dispozícii pre všetky produkty a služby, pretože v celej ekonomike sa vedie evidencia o vynaloženom pracovnom čase. Ten všade slúži ako ukazovateľ pri decentralizovanom plánovaní výroby – a pre produkty druhej časti ekonomiky aj ako kritérium ich rozdeľovania.

V tomto ranom štádiu komunizmu teda spoločnosť od všetkých práceschopných vyžaduje, aby pracovali, za čo ich odmeňuje – okrem automatického pokrytia základných potrieb verejnými podnikmi – takým množstvom statkov či služieb, ktoré zodpovedá vynaloženej práci. Samozrejme, reč je iba o práceschopných ľuďoch v produktívnom veku; deti, staré a choré osoby nepracujú a ich potreby sa naplňajú na náklady celej spoločnosti.⁵ Navyše rozdelenie ekonomiky na dve časti má byť len dočasným opatrením. S rozvojom produktivity a premenou vzťahu ľudí k práci sa čoraz viac podnikov transformuje na „verejné“. Sféra distribúcie podľa potrieb, teda nezávisle od

⁴ Niekedy sa používa aj výraz „*labor time calculation*“ čiže „kalkulácia pracovného času“. Najmä z jazykových dôvodov sa tu i v prekladoch zväčša prikláňame k prvému variantu.

⁵ Aj preto v koncepcii GIK celkom neplatí, že jedna odpracovaná hodina predstavuje nárok na takú časť produktu, ktorá si vyžaduje v priemere jednu hodinu práce. Osoby, ktoré pracujú, totiž musia svojou prácou vyrobiť aj statky a služby pre ľudí, ktorí pracovať nemôžu. Podobný vzťah závislosti existuje aj medzi produktívnymi a verejnými podnikmi. A napokon, nijaká spoločnosť nemôže celý svoj produkt jednoducho prejsť. Z časti celkového produktu musí nahrádzať opotrebované výrobné prostriedky a spotrebované suroviny, prípadne vytvárať rezervy na mimoriadne situácie. V skutočnosti teda člen alebo členka spoločnosti za každú odpracovanú hodinu dostane poukážku na určitý zlomok jednej priemernej hodiny – teda na priemernú hodinu *minus* náklady na zabezpečenie spomínaných potrieb spoločnosti (nepracujúcich atď.).

zásluh, sa postupne rozširuje. Pracovné poukážky napokon zanikajú alebo zostávajú vyhradené len pre úzky okruh jedinečných produktov.

Seriál časopisu *Jungle World* pozostáva zo siedmich článkov a vznikol v nadväznosti na krátky rozhovor, ktorý vyšiel ešte koncom roku 2022. Interview s dvoma členmi Iniciatívy Demokratické účtovanie pracovného času, **André Kistnerom a Sebastianom Loschertom** (s. 12) stručne zhŕňa základnú myšlienku koncepcie GIK, ako aj zámery spomínanej iniciatívy, ktorá vznikla z čitateľského krúžku k tomuto vyše deväťdesiatročnému spisu.

Felix Klopotek v článku „Spravovanie hodín“ (s. 14) približuje obsah a význam *Základných zásad*, pričom sa vymedzuje voči niektorým alternatívam, ktoré charakterizuje ako „romanticko-libertínske“. Text „Zničiť zo sveta hodnotu“ autorskej dvojice **Philip Broistedt a Christian Hofmann** (s. 19) zdôrazňuje rozdiel medzi koncepciou GIK a teóriami „pracovných peňazí“. Okrem toho načrtáva, ako sa od účtovania pracovného času (a spätosti spotreby s vynaloženým pracovným úsilím) dostať k rozdeľovaniu na základe potrieb, teda k prekonaniu princípu zásluhovosti.

Ďalšie tri texty sa k návrhu GIK a jeho moderným verziám stavajú kriticky. **Julian Bierwirth** („Ako v kapitalizme“, s. 24) tvrdí, že ekonomika opísaná v *Základných zásadách* zachováva podstatnú črtu kapitalistickej spoločnosti: sprostredkovanie sociálnych vzťahov abstraktnou prácou. Upozorňuje tiež na otázne postavenie reprodukčnej práce – v kapitalizme spravidla neplatená – v navrhovanom systéme či na zmeny v charaktere práce v kapitalizme, ktoré podľa neho znemožňujú účtovanie pracovného času v postkapitalistickej spoločnosti. Príspevok **Simona Sutterlüttho** („Ako v antiautoritárskej NDR“, s. 28) podobne upozorňuje na styčné body medzi koncepciou GIK a ekonomikami krajín bývalého východného bloku. Obidvaja autori zastávajú pozíciu, podľa ktorej komunistická spoločnosť musí okamžite prejsť k rozdeľovaniu podľa potrieb, pretože inak sa zvrhne a začne reprodukovat črty (štátneho) kapitalizmu. Stanovisko ďalšej autorky, **Jonny Klick** („Účtovať áno, vymieňať nie“, s. 33), je takisto kritické, no o čosi zmierlivejšie. Vynaložený pracovný čas podľa nej môže hrať určitú úlohu v komunistickom plánovaní – popri iných, napríklad ekologických ukazovateľoch –, no nesmie byť kritériom rozdeľovania produktu.

Ďalšie dva príspevky sú odpoveďami na kritiku. **Hermann Lueer** v článku „Inak ako v kapitalizme“ (s. 37) zdôrazňuje podľa neho principiálny rozdiel medzi tovarovo-peňažnou ekonomikou a hospodárením na báze pracovného času. Kritikom vyčíta utopizmus, podobne ako **Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času** („Poctivo pracovať“, s. 41), ktorá kladie dôraz na transparentnosť, jednoduchosť a „férovosť“ vízie GIK. Zároveň sa od nej odkláňa tým, že účtovanie pracovného času chápe ako metódu, s ktorou treba experimentovať už v kontexte kapitalistických vzťahov – v samosprávnych podnikoch či družstvách.

Seriál uzatvára príspevok **Hannesa Giesslera Furlana** („Zložité výpočty“, s. 45), ktorý podobne ako GIK a jej obhajcovia vychádza z toho, že práca v zmysle výroby úžitkových hodnôt bude nevyhnutná aj v komunistickej spoločnosti. No hoci racionálnu organizáciu spoločenského pracovného času pokladá za správny cieľ, vyslovuje niekoľko pochybností o diskutovanom návrhu na jej uskutočnenie. Pri ich formulácii sa opiera o Marxovu teóriu hodnoty: všíma si napríklad klasický problém redukcie kvalifikovanej práce na jednoduchú prácu alebo otázku uznania neužitočných produktov ako súčastí celkového spoločenského produktu.

Pravda, celá debata je podstatne zrozumiteľnejšia na podklade znalosti *Základných zásad* či Marxovho *Kapitálu*, na ktorý sa autori a autorka neustále odvolávajú prostredníctvom kategórií ako tovar, peniaze, hodnota, abstraktná práca či spoločensky nutný pracovný čas. Napriek tomu si myslíme, že texty ponúkajú užitočný vhľad nielen do koncepcie Skupiny medzinárodných komunistov, ale aj niektorých základných problémov, ktoré sa v diskusiách o povahe komunistickej ekonomiky objavujú prinajmenšom od devätnásteho storočia: napríklad otázky všeobecnej pracovnej povinnosti a zásluhovosti v odmeňovaní či významu experimentov, ako sú družstvá. Diskusia snád' poslúži aj ako podnet na bližšie oboznámenie so spisom GIK.

Prvým krokom k tomu môžu byť dva texty **Paula Matticka** st. (1904 – 1981), ktoré publikujeme v prílohe. Mattick bol priamym účastníkom nemeckej revolúcie roku 1918, pripojil sa k hnutiu továrenských rád a po emigrácii do USA pokračoval v šírení myšlienok tohto komunistického prúdu. Prvý text, „Čo je to komunizmus?“ (s. 59), pochádza z tridsiatych rokov a autor ho koncipoval ako stručné zhrnutie návrhu GIK. Ten druhý, „Úvod k *Základným zásadám*“

(s. 73), vznikol v roku 1970 ako predhovor k novému vydaniu spisu. Na rozdiel od prvého článku obsahuje viaceré kritické postrehy, ktoré v mnohom anticipujú súčasnú nemeckú diskusiu.

Komunizmus, sloboda a demokracia

Príspevky z časopisu *Jungle World* sa zaoberajú najmä otázkami plánovania, evidencie a regulácie. Naproti tomu v eseji dánskeho marxistického teoretika **Sørena Maua** dostáva priestor aj politické hľadisko. Napokon, autor sa výskumne venuje politickej filozofii a nedávno vydal knihu *Mute Compulsion: A Marxist Theory of Economic Power* (*Nemý tlak: Marxistická teória ekonomickej moci*, 2023).⁶ Tá ponúka analýzu špecifického druhu moci, ktorej sú ľudia podriadení v kapitalistickej spoločnosti: moci trhu a konkurencie. „Nemý tlak ekonomických pomerov“ sa líši od priameho donútenia pomocou násilia, ale aj od ideologickej manipulácie. Je neosobný, namiesto konkrétnych pôvodcov má len služobníkov a vykonávateľov, pôsobí za chrbtom svojich poddaných a prejavuje sa v zdanlivo objektívnom pohybe cien a ďalších ukazovateľov. Podriaďujú sa mu všetci vrátane kapitalistov, hoci s rozličnými dôsledkami.

Ako Mau tvrdí v preloženej eseji („Komunizmus je sloboda“, s. 49), hlavným výdobytkom komunistickej spoločnosti musí byť sloboda. Tá podľa neho spočíva nielen v absencii nadvlády štátu či spoločnosti nad jednotlivcom. Ide

⁶ Názov knihy odkazuje na výraz „*der stumme Zwang*“, ktorým Marx označuje ekonomické donútenie k práci a poslušnosti v kapitalizme. Slovné spojenie doslova znamená tiché, nemé donútenie či tlak. V slovenskom preklade *Kapitálu* sa vyskytuje ako „slepý tlak“: „S pokrokom kapitalistickej výroby sa rozvíja robotnícka trieda, ktorá na základe výchovy, tradície a zvyklosti uznáva požiadavky tohto výrobného spôsobu ako samozrejmé prírodné zákony. Organizácia rozvinutého kapitalistického procesu výroby láme každý odpor; neustále vytváranie relatívneho preľudnenia udržiava zákon ponuky a dopytu po práci, a preto aj mzdu v kolajach zodpovedajúcich zhodnocovacím potrebám kapitálu, slepý tlak ekonomických pomerov spečatuje nadvládu kapitalistu nad robotníkom. Ešte stále sa síce používa mimoeconomické, bezprostredné násilie, ale len výnimočne. Pri obvyklom chode vecí možno robotníka ponechať ‚prírodným zákonom výroby‘, t. j. jeho závislosti od kapitálu, ktorá vyplýva zo samých výrobných podmienok, je nimi zaručená a zvečnená.“ (Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 609).

najmä o reálnu kontrolu jednotlivca nad vlastným životom, vrátane možnosti podieľať sa na rozhodovaní o tých jeho aspektoch, ktoré sú spoločensky podmienené. Viac než hotovým stavom je potom komunizmus skôr procesom, v ktorom ľudia kolektívne a vedome riadia svoj vlastný spoločenský život, namiesto toho, aby jeho reguláciu prenechali „nemému tlaku“ kapitalistických vzťahov. To si podľa Maua vyžaduje demokratické politické formy, zaručujúce všeobecnú a rovnú participáciu. V tomto zmysle je preňho komunizmus najvyššou formou demokracie.

Súčasťou Mauových úvah je aj určitý ekonomický model. V detailoch sa líši tak od koncepcie GIK, ako aj od vízie jej kritikov a kritičiek v nemeckej diskusii. Podobne ako GIK, aj Mau rozlišuje dve odvetvia komunistickej ekonomiky. Prvé („verejný sektor“) je založené najmä na voľnej distribúcii, teda na slobodnom prístupe k statkom a službám, ktoré by zahŕňali všetko potrebné na život. Menšia časť spotrebných statkov, pri ktorých je rozhodujúci osobný vkus, by sa tu rozdeľovala na základe neprenosných a časovo obmedzených poukázok. Zdá sa však, že má ísť skôr o prídellový systém než účtovanie pracovného času. Mauov druhý („súkromný“) sektor by slúžil na uspokojovanie okrajových potrieb, ktoré nie sú súčasťou plánu. Práca, ktorú si vyžaduje pokrytie týchto potrieb, by spadala do sféry voľného času. Tu by mohla fungovať naturálna či peňažná výmena bez toho, aby vplývala na charakter ekonomiky ako celku. Mauov návrh teda umožňuje čosi ako obmedzenú tovarovú výrobu, s ktorou sa nepočíta ani v koncepcii GIK, ani v úvahách Bierwirtha, Sutterlüttho a Klick.

V textoch sme na relevantných miestach doplnili poznámky pod čiarou s odkazmi na literatúru a ďalšími vysvetlivkami. Všetky poznámky sú naše.

december 2023

Časť I

**Súčasn  diskusie o komunistick j výrobe
a rozdeľovaní**

1 „Hlavnou myšlienkou je samospráva pracujúcich“ (rozhovor)

Združenie Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času (*Initiative demokratische Arbeitszeitrechnung*, IDA) existuje asi poldruha roka. Vznikla z čitateľského krúžku ku knihe *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania*, ktorú vydala Skupina medzinárodných komunistov (Holandsko, GIK). Tento vyše deväťdesiatročný spis mal dosiaľ len malý vplyv na ľavicové diskusie. Z tohto dôvodu si Iniciatíva stanovila úlohu šíriť teóriu účtovania pracovného času, ktorá ponúka mnoho nových podnetov k ekonomickej podobe komunizmu, najprv prostredníctvom prednášok. Jadrom práce združenia je však digitálna aplikácia. Jungle World sa rozprával s André Kistnerom a Sebastianom Loschertom, dvoma členmi iniciatívy.

Čo je to demokratické účtovanie pracovného času?

Pri demokratickom účtovaní pracovného času sa transparentne zaznamenáva, koľko každý jednotlivец pracuje, pričom na základe vynaloženého pracovného času možno určiť podiel na spotrebe. Racionálnou účtovnou jednotkou by bol počet skutočne odpracovaných hodín. Potom by neboli potrebné peniaze, pretože tie vyjadrujú počet hodín len veľmi nepriamo. Dôležitým predpokladom je, aby neexistovalo súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Zároveň by výrobné prostriedky nemali byť ani štátnym vlastníctvom. Na rozdiel napríklad od Proudhonovho prístupu sa teda demokratické účtovanie pracovného času nezameriava len na zmenu v sfére obehu, ale predpokladá aj zospoločenšenie výrobných prostriedkov. Hlavnou myšlienkou GIK je samospráva pracujúcich, v ktorej štát nehrá nijakú úlohu, pretože podniky sa autonómne organizujú prostredníctvom rád. Politicko-ekonomické rozhodnutia sa prijímajú demokraticky prostredníctvom všeobecného zhromaždenia rád.

Čím sa to líši od iných foriem socialistického alebo komunistického plánovaného hospodárstva?

GIK sa zaoberala bolševizmom v Sovietskom zväze a zistila, že nešlo o emancipáciu triedy pracujúcich. Robotníci boli v továrňach aj naďalej vykorisťovaní. Stále existovala námezdná práca a prisvojovanie cudzej nadpráce. Práve to by sa však v socialistickom alebo komunistickom spôsobe výroby nemalo diať. Demokratické účtovanie pracovného času preto vychádza z autonómie podnikov pri plánovaní. Továrne samy rozhodujú o doručovaní a odovzdávaní výrobkov, stanovujú si vlastné výrobné plány, namiesto toho, aby im ich vnucoval nadriadený orgán. Zároveň však výrobné prostriedky zostávajú vo vlastníctve spoločnosti, nepatria jednotlivým podnikom. Preto by sa výrobné plány mali prispôbovať potrebám spotrebiteľov. Za týchto podmienok by vznikli úplne nové vzťahy medzi ľuďmi. Tam, kde dnes existuje kapitalistická konkurencia medzi podnikmi, by na základe zospoločenštených výrobných prostriedkov zavládla spolupráca. Pracujúci v podnikoch by sa mohli samostatne dohodnúť, koľko budú pracovať. Týmto spôsobom by sa vyriešili mnohé ťažkosti, ktoré vznikali v štátnom socializme. Pri demokratickom účtovaní pracovného času už nie je potrebný centrálny orgán, ktorý na všetko dohliada a všetko počíta.

Ako sa do výpočtu pracovného času zahŕňa reprodukčná práca?

Toto je častým bodom diskusií. V spise GIK sa o tom veľa nepíše. Myslíme si, že reprodukčná práca by mohla byť odmeňovaná nejakým druhom poukážky alebo paušálu.

Aké máte ohlasy na svoje podujatia?

Doterajšie tri prednášky dopadli veľmi dobre. Na workshopoch si záujemcovia mohli vyskúšať našu aplikáciu pri hrách na plánovanie. Mnohí boli touto myšlienkou nadšení. Ďalším krokom by bolo nadviazať kontakt so samoorganizovanými podnikmi a ponúknuť im, aby sa prepojili prostredníctvom aplikácie. Aplikáciu môžu už dnes využívať napríklad družstvá a kolektívne podniky na plánovanie a rozdeľovanie jednotlivých prác.

S respondentmi sa zhováral redaktor Jungle World Max Kügler.

2 Spravovanie hodín (Felix Klopotek)¹

Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania: aký sľubný názov knihy – a aký sľubný program. Kniha totiž navrhuje radikálne hospodárenie s časom.² S časom ako základnou spoločenskou riadiacou veličinou, zrozumiteľnou a uchopiteľnou pre všetkých, na základe ktorej možno merať prácu a ktorej rovnomerné rozdelenie vo výrobnom procese napokon znamená úsporu času pre všetkých. „Bohatstvo je disponibilný čas a nič viac,“ uvádzalo sa už v anonymnom socialistickom pamflete z roku 1821. Táto myšlienka bola Marxovi taká drahá, že na nej postavil svoju koncepciu komunizmu v rukopise, ktorý sa preslávil ako *Základy kritiky politickej ekonómie* (tzv. rukopisy *Grundrisse*).

Avšak k veci! Človek si prečíta *Základné zásady*, ktorých nemecká verzia vyšla v roku 1930 – a zostane poriadne sklamaný. Kniha je suchá ako púšť, jazyk nie je zvlášť elegantný, jej anonymní autori, členovia „Skupiny medzinárodných komunistov“, opisujú hospodárstvo ťažkého priemyslu s továrňami plnými robotníkov. A sú pedantní, drobné pracovné úkony prepočítavajú

¹ Názov článku odkazuje na pasáž zo spisu Friedricha Engelsa, *Vývoj socializmu od utópie k vede* (1880), kde sa v súvislosti s komunistickou spoločnosťou píše: „Namiesto vlády nad osobami nastúpi spravovanie vecí a vedenie výrobných procesov“. Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 440.

² Výraz „hospodárenie s časom“ (niekedy tiež „ekonómia času“) odkazuje na túto pasáž z Marxových rukopisov *Grundrisse*: „Čím menej času potrebuje spoločnosť na produkciu pšenice, dobytká atď., tým viac času jej zostáva na inú produkciu, hmotnú alebo duchovnú. Tak ako u jednotlivého individua, aj všestrannosť jej vývoja, jej spotreby a jej činnosti závisí od úspory času. Na hospodárenie s časom, na to sa naostatok redukuje celá ekonómia. (...) Hospodárenie s časom, ako aj plánovité rozdeľovanie pracovného času medzi rozličné odvetvia výroby zostáva teda na základe spoločenskej výroby prvým ekonomickým zákonom. Stane sa dokonca zákonom oveľa vyššieho stupňa. To je však už niečo podstatne iné ako meranie výmenných hodnôt (práce alebo produktov práce) pomocou pracovného času.“ Pozri Marx, K. *Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1974, s. 124 – 125.

na časové jednotky. *Základné zásady* v skutočnosti navrhujú komunistické vedenie účtovníctva, v ktorom sa navzájom zúčtujú hodiny pracovného času. Kniha je na míle vzdialená od nadšených predstáv o spoločenstve, s ktorými prišiel neokomunistický *Neviditeľný výbor* v eseji „Prichádzajúce povstanie“ uverejnenej v roku 2007.³ Mám pochopenie pre všetkých, ktorí knihu GIK po prvom pokuse odložili. Zdá sa, že účtovanie pracovného času len málo prispieva k diskusiám o „kolektívnej práci“, samospráve a „*commonizme*“, ktoré sa odohrávajú dnes.

Naše časy však vychádzajú z tých minulých, a teda aj z porážok historických sociálnych hnutí. *Základné zásady* vznikli práve ako pokus teoreticky sa vyrovnáť s jednou z najvážnejších porážok, s tou po prvej svetovej vojne. Zároveň nastolili perspektívu budúcnosti. Ak si to človek uvedomí – teda ak knihu historizuje – stáva sa text vzrušujúcim a veľmi súčasným, čo je len zdanlivo paradoxné. Vyrovnávanie sa s porážkami totiž nie je jednorazovým a ukončeným procesom. Každá generácia mu čelí nanovo.

Ako je možné, že také silné robotnícke hnutie, aké bolo to po prvej svetovej vojne, nevedelo ku koncu kapitalizmu? Túto frustrujúcu otázku si kládli „medzinárodní komunisti“ (*de facto* išlo o nemecko-holandskú skupinu) po Novembrovej revolúcii roku 1918 v Nemecku. To, že hnutie zažilo porážky a muselo začať odznova, bola jedna vec – s tým sa dalo vyrovnáť. No to, že z prehratých bojov vyšlo nielen oslabené, ale že sa celkom vyčerpala jeho dynamika, ktorá ho mohla doviesť od demokratickej republiky k socialistickej, bolo zdrvivé.

Bolo jasné, že s týmto zlyhaním sa treba vysporiadať nielen strategicky, ale aj teoreticky. Členovia a členky radikálneho prúdu, ktorý vošiel do dejín ako *komunizmus rád*, sa však pritom stretli s čímisi ešte viac zničujúcim. Robotnícke hnutie sa natrvalo oslabilo, pretože žiadne z jeho krídel – ani sociálna demokracia, ani bolševici – nebolo schopné predložiť ucelenú koncepciu princípov, na ktorých by malo byť založené hospodárstvo bez nadvlády. Diskusia o zospoločenšení po Novembrovej revolúcii v Nemecku nepresiahla rámec niekoľkých návrhov, ktoré potom SPD⁴ odmietla. Bolševici, ktorí zosuroveli v občianskej vojne, mohli ponúknuť len fatálny voluntarizmus –

³ Český preklad *Vzpouřa přichází* vydalo v roku 2012 české nakladatelství Rubato.

⁴ Sociáldemokratická strana Nemecka.

„Ekonomika sa vyrieši, keď budeme mať politickú moc!“ – ktorý podporoval bezohľadné budovanie (resp. obnovu) a v továrňach i na vidieku zaviedol teroristický pracovný režim.

Utópia komunistickej ekonomiky prosto potrebovala princíp, ktorý by zabránil úpadku do sociálnodemokratického reformizmu i boľševického terorizmu, pretože obidva smerujú k obnove kapitalizmu. Potrebovala účtovnú jednotku, ktorá by umožnila demokraticky riadiť výrobu, zistiť, koľko práce sa na ktorý proces vynakladá, a v konečnom dôsledku priniesť celej spoločnosti úsporu vynakladanej práce. Týmto princípom je čas, presnejšie: pracovná hodina.

Malá vsuvka: samotné zásady ničomu nebránia, sú to ľudia, ktorí spoločne niečo menia. Program komunistov rád však hovorí len veľmi málo o ľuďoch a ich konaní. Preto čelil obvineniam z fetišizmu: z vyzývania abstraktných princípov, ktorých uplatňovaniu sa pripisujú magické účinky. Toto obvinenie však mína cieľ; autori *Základných zásad* predpokladajú úspešnú politickú revolúciu triedy pracujúcich, t. j. kolektívnu spoločenskú akciu ľudí, ktorej vyjadrením je vláda rád pracujúcich. Tá sa v texte vždy predpokladá, a preto sa jej nevenuje osobitná pozornosť.

Späť k pracovnej hodine. *Základné zásady* navrhujú vyjadriť celý výrobný proces v pracovných hodinách. Aj použité výrobné prostriedky možno vyjadriť v časových jednotkách, pretože sú samy takisto výsledkom vynaloženej práce. Každý podnik počíta náklady na výrobu svojich produktov v hodinách práce. Mimochodom, tento proces prebieha už dnes a je bežnou praxou v kapitalistických podnikoch. Manažment sa usiluje exaktne zachytiť trvanie pracovných procesov zamestnancov a zamestnankýň, aby mohol zdokonaľiť metódy žmýkania nadhodnoty.

V *Základných zásadách* sa tento proces uplatňuje na celú výrobu. Už nejde o kontrolu nad jednotlivými pracujúcimi, ale o to, aby bolo všetkým jasné, koľko času potrebuje spoločnosť na svoju reprodukciu, koľko času na ňu vynaložil každý jednotlivec, a čo to znamená pre jeho či jej osobnú reprodukciu. Alebo ak chcete: kapitalistická kontrola nad továrňou sa pozdvihuje na rovnostársku sebakontrolu spoločnosti.

Táto sebakontrola sa uskutočňuje v rámci určitého účtovného obdobia, ktoré predstavuje napríklad jeden mesiac. Na konci tohto obdobia vidíme: na jed-

nej strane výroby v celkovej hodnote x hodín práce a naproti tomu nároky členov spoločnosti počítané v odpracovaných hodinách. Prostredníctvom vynaloženej práce, ktorej rozsah je verejne známy, majú pracujúci zároveň prehľad o svojich nárokoch na výroby, ktoré si môžu uplatniť formou potvrdení o počte odpracovaných hodín. Myslí sa aj na to, aby boli pokryté základné potreby ľudí – zdravotné a starobné zabezpečenie, bývanie, vzdelávanie, kultúra.

Tieto hodinové poukážky nie sú peniazmi. Nedajú sa „zúročiť“, teda investovať, nestelesňujú možnosť veliť cudzej pracovnej sile a uvádzať ju do pohybu,⁵ ale naopak: sú výsledkom pracovného procesu. Predsa je však na mieste kritická otázka, čo vlastne bráni tomu, aby tieto poukážky skôr či neskôr začali obiehať a stali sa investičným, teda špekulatívnym statkom.

Napriek tomu boli *Základné zásady* vo svojej dobe najsilnejšou odpoveďou na otázku, čo môže hnutie pracujúcich urobiť so svojou potenciálnou spoločenskou mocou bez toho, aby reprodukovalo kapitalistické formy styku. Poskytli kritiku diskusie o zospoločenšení a bolševického dôrazu na moc, pretože ukázali, že v týchto predstavách o spoločnosti a v ich politických formách realizácie sú vpísané momenty netransparentnosti, podriadenia a vykorisťovania.

Sú však sociálna demokracia a bolševizmus ešte stále referenčnými bodmi pre súčasnú socialistickú diskusiu? V radikálnych kruhoch sa šíria skôr romanticko-libertínske myšlienky, ktoré sa vyznačujú všeobecným odporom voči všetkým formám výmeny a uvažovania o ekvivalentoch. Každá výmena predpokladá porovnateľnosť neporovnateľného, čím ničí skutočne slobodný akt daru. Marxistický filozof Terry Eagleton si takto povzdychol nad „všeobecnou libertínskou averziou voči meraniu, regulácii, identite, ekvivalencii a vypočítateľnosti“: „Sú to iste neveľmi očarujúce javy, ale sú životne dôležité pre každú formu spoločenskej existencie. Kto ich odmieta, ukazuje svoju vlastnú privilegovanosť.“

⁵ Autor odkazuje na Marxove poznámky v *Kapitáli*, kde kapitál (ako spoločenský vzťah reprezentovaný určitou sumou peňazí) charakterizuje ako „velenie nad prácou“, podľa iného prekladu tiež ako „komando nad prácou“. Výraz pôvodne pochádza z *Pojednania o podstate a pôvode bohatstva národov* Adama Smitha („command over labour“).

Eagleton, ktorý sa tu obracia proti Derridovi, zároveň nevdojak potvrdzuje platnosť *Základných zásad*. Ich autormi boli robotníci a robotníčky; „Skupina internacionálnych komunistov“ bola robotníckou skupinou. *Základné zásady* napísali ľudia nepriviligovaní alebo, ešte lepšie, ľudia, ktorí nikdy neboli privilegovaní. Ich návrh účtovať pracovný čas je autentickým svedectvom o proletárskej koncepcii komunizmu. Pre naše dnešné predstavy by mal slúžiť ako meradlo.

3 Zniest' hodnotu zo sveta (Philip Broistedt a Christian Hofmann)

Konečne sa viac diskutuje o hospodárskom plánovaní. A o čom inom by sa aj malo? Ako ukazujú súčasné krízy, viera, že trh všetko vyrieši, je ilúziou. Samotná klimatická kríza svedčí o nevyhnutnosti plánovania. Koľko solárnych panelov, veterných turbín a tepelných čerpadiel treba na dosiahnutie klimatických cieľov? Koľko budov treba rekonštruovať? A ako by sa takýto bezprostredný program dal politicky presadiť a zároveň uskutočniť dostatočne rýchlo? Plánovanie sa pri týchto otázkach nedá obísť.

V porovnaní s výrobou, ktorá je založená na domnienkach o budúcom vývoji na trhu, by takmer každá forma celospoločenského plánovania bola – vzhľadom na spomínané problémy – pravdepodobne krokom vpred. Nie je však plánovanie ako plánovanie. Ani samotný výraz „plánované hospodárstvo“ nemá ľavicový pôvod. Pochádza skôr z nemeckej vojnovnej ekonomiky z obdobia prvej svetovej vojny, keď znamenalo štátny doplnok k trhu. Bolševici aj sociálni demokrati boli týmito predstavami nadšení a ich teórie sa preto krútili okolo politickej nadvlády a štátnej moci. Výsledok je dobre známy. Keď dnes švédsky humánny ekológ Andreas Malm volá po vojnovom komunizme 21. storočia na boj proti klimatickým zmenám alebo keď sa novinárka Ulrike Herrmannová nadchýňa britskou vojnovou ekonomikou počas druhej svetovej vojny, treba si zachovať skeptický postoj.

To, že Felix Klopotek v tejto súvislosti upozornil na Skupinu medzinárodných komunistov a jej koncepciu účtovania pracovného času, je skvelé. GIK vypracovala jeden z mála modelov, ktorý sa v nadväznosti na Marxa zaoberal otázkou, aké parametre by mohli tvoriť základ ekonomiky bez nadvlády.

Samozrejme, v súvislosti s nadvládou hrá kľúčovú úlohu aj politické usporiadanie. „Združenie slobodných ľudí“ sa musí zjednotiť vo forme asociácie, nie štátu. Táto predstava však hovorí len málo o tom, na akom základe by združení výrobcovia a výrobkyne mohli regulovať svoju prácu.

„V buržoáznej spoločnosti je (...) tovarová forma produktu práce čiže hodnotová forma tovaru formou ekonomickej bunky,“ píše Karl Marx.¹ Teória postkapitalistickej výroby by sa musela zaoberať aj otázkou, ako by komplexná, moderná spoločnosť mohla riadiť svoj proces výroby a reprodukcie mimo rámca spomínanej „formy ekonomickej bunky“. Do popredia sa tak dostávajú otázky alternatívnych účtovných jednotiek a meradiel, ktoré by mohli slúžiť na organizáciu výmeny statkov, ak by výrobu a spotrebu už viac nereguloval trh a peniaze, tak ako doteraz. Do úvahy prichádza pracovný čas.

Marx správne označil „dvojaký charakter práce“ za „os“, okolo ktorej sa „točí pochopenie politickej ekonómie“. ² V kapitalistických vzťahoch má práca nielen tú vlastnosť, že vyrába užitočné predmety. Zároveň predstavuje ľudskú prácu osebe, jej všeobecnú – v konečnom dôsledku spoločenskú – stránku. Tento abstraktný pracovný čas spredmetnený v produktoch práce tvorí substanciu hodnoty výrobkov, ktoré sa tak stávajú tovarmi. A v tejto forme hodnoty je v konečnom dôsledku obsiahnutá celá bieda súčasnosti: nadprodukcia, kríza, sociálne krízy a nevyhnutnosť akumulácie, teda nekonečného rastu. Hodnota ako spoločenský vzťah je výrazom okolnosti, že v spoločnosti založenej na deľbe práce ľudia vykonávajú rôzne druhy súkromných prác, pričom svoje produkty si musia vymieňať na trhu.

Keďže pred začiatkom pracovného procesu nikto nevie, či bude po výrobku kúpyschopný dopyt, pracovný čas rôznych výrobcov nemožno uviesť do bezprostredného vzťahu. Tento vzťah vzniká – nevedome a za chrbtom výrobcov – okľukou, prostredníctvom trhu a peňazí. Za týchto spoločenských podmienok nie je možné nahradiť peniaze pracovnými peniazmi, ktorých hodnota by sa odvodzovala priamo od vynaloženého pracovného času. Marx to objasnil už vo svojich rukopisoch „*Grundrisse*“.³

¹ Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 14.

² Tamtiež, s. 50.

³ Pozri Marx, K. *Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1974, s. 105 – 108.

No čo keby sme tieto vzťahy najprv revolucionizovali a predpokladali spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov? Čo keby sa rôzne druhy prác dostávali do vzájomného vzťahu nie prostredníctvom trhu a peňazí, ale pomocou bezprostredného meradla, ktorým by bol vynaložený pracovný čas? Priemerný pracovný čas, ktorý spoločnosť potrebuje na výrobu svojich produktov, by bol základom pre hodnotenie úsilia: spoločensky všeobecná pracovná hodina. Spoločnosť by musela zriadiť orgány, v ktorých by sa rokovalo o tom, čo sa má pokladať za spoločenskú prácu, ako sa má definovať intenzita pracovnej hodiny alebo ako majú vyzeráť formy sebakontroly, ktoré by na to boli potrebné.

V „*Grundrisse*“ Marx celkom blahosklonne poznamenáva, že za týchto podmienok by stačil akýsi „úrad“ (rada), „ktorý by viedol účtovníctvo a evidenciu pre spoločne pracujúcu spoločnosť“. ⁴ Aj keď v GIK ešte nemohli poznať „*Grundrisse*“, ktoré boli publikované až neskôr, práve tu je východisko ich úvah: výrobcovia a výrobkyne si privlastňujú výrobné prostriedky a spoločne plánujú svoj pracovný proces. „Bunkou“ novej spoločnosti – Kľopotek správne hovorí o spoločenskej riadiacej veličine, ktorá je zrozumiteľná a pochopiteľná pre všetkých – by bola spoločensky všeobecná pracovná hodina.

V kapitalistickom účtovaní nákladov na podnikovej úrovni toto plánovanie pracovného času už existuje, ibaže nie je verejne viditeľné. Manažment presne vie, koľko pracovného času treba na výrobu každého sériovo vyrábaného produktu. A aj tie najmenšie remeselné dielne vopred zvažujú, koľko pracovného času bude stáť nová zákazka. Tento princíp treba povýšiť na spoločenskú úroveň. Namiesto (peňažných) cien by podnik sledoval vynaloženú prácu. Ak by to robili všetky podniky, bola by známa spotreba práce na všetkých medzistupňoch, ako aj pri každom konečnom výrobku či službe. Účtovanie pracovného času by potom predstavovalo celospoločensky uznaný a prakticky spravovateľný systém komunikovania kľúčových údajov. Kalkulácia s pracovným časom nie je nespĺniteľným snom – najprv by však bolo treba vyhodiť do vzduchu kapitalistické formy, v ktorých sa už uskutočňuje. Výsledkom by bola plánovitá výroba bez hodnoty a peňazí, na konci ktorej by nebol tovar, ale výrobok.

⁴ Tamtiež, s. 108.

Je zrejmé, že kniha GIK neposkytuje recept, ktorého krokmi sa stačí riadiť. Nie nadarmo nazvali svoj text *Základné zásady*. No práve fakt, že zostáva otvorené, ako by plánovanie mohlo prakticky vyzeráť, robí tento text takým príťažlivým. Účtovanie pracovného času by sa mohlo diať prostredníctvom celej škály variantov centralizovaného aj decentralizovaného plánovania. Obidva momenty budú potrebné. Je veľký rozdiel, či hovoríme o celoeurópskom, prepojenom energetickom systéme a planetárnych bodoch zvratu, alebo o počte sezamových žemlí v pekárni za rohom. Aj otázka odmeňovania by sa mohla nadhodiť podobne otvoreným spôsobom.

Keďže ľudia sú v prvom rade takí, ako ich v priebehu stáročí vyformoval kapitalizmus, ťažko sa vyhneme určitým formám odmeňovania podľa výkonu – aspoň nateraz. Pri účtovaní pracovného času by to nebol problém, pretože odmena by zodpovedala vynaloženému pracovnému času. Išlo by o transparentnú výmenu ekvivalentov – každý by sa podieľal na spoločenských produktoch podľa toho, v akom rozsahu prispel k ich výrobe vo forme pracovného času. Pritom nemáme na mysli „neskrátený výnos práce“, o ktorom hovorila sociálna demokracia 19. storočia.⁵ Samozrejme, okrem tohto systému regulovania individuálnej spotreby by boli potrebné sociálne fondy na starostlivosť o deti, starých a chorých, ako aj rezervy na budúce rozširovanie výroby či jej reštrukturalizáciu v budúcnosti.

Tejto myšlienke by sa mohla pripísať kľúčová rola, pričom cieľom by bolo postupne prekonať princíp zásluhovosti. Prečo stále viac nerozširovať tú časť spotreby, ktorá by bola garantovaná prostredníctvom sociálnych fondov na uspokojovanie všeobecných potrieb: bezplatnej verejnej mobility, bývania, vzdelávania a zdravotnej starostlivosti? A čo verejné jedálne, kde by mal každý právo na zdravé a kvalitné jedlo? Aj to by mohol byť východiskový bod pre politické zápasy tu a teraz; za sociálnu infraštruktúru, ktorá priškrtní hodnotový vzťah a umožní lepšiu, ekologickejšiu život.

Napriek všetkej pozornosti venovanej pracovnému času sa totiž nesmie zabúdať na jednu vec: v rozpore s tým, čo predpokladalo neúspešné historické

⁵ Predstavu niektorých nemeckých sociálnych demokratov, podľa ktorej v komunistickej spoločnosti pracujúcemu konečne pripadne celý, „neskrátený výnos práce“, Marx kritizoval v „Kritike gothajského programu“. Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 14 – 15.

hnutie pracujúcich, samotná práca nie je „zdrojom všetkého bohatstva“ – rovnako je ním príroda. Toľko vzývaná ekologická udržateľnosť však zostáva čímisi ako kvadrátúrou kruhu, pokiaľ má byť založená na zhodnocovaní hodnoty. Na druhej strane plánované hospodárstvo postavené na účtovaní pracovného času by nepoznalo žiadny imperatív čiže tlak akumulovať. Pravda, neposkytuje nijakú záruku, že sa podarí prekonať triedne rozdelenie spoločnosti a zabrániť ekologickej katastrofe – no ponúka aspoň šancu.

4 Ako v kapitalizme (Julian Bierwirth)

Spolu s tým, ako sa sa v ľavicových diskusiách znova začal klásť väčší dôraz na kritiku ekonómie, sa do stredobodu pozornosti vrátila aj otázka, ako by mohla byť organizovaná postkapitalistická spoločnosť. Felix Klopotek, Christian Hofmann a Philip Broistedt vniesli do diskusie koncept účtovania pracovného času (ÚPČ), ktorý predložila Skupina medzinárodných komunistov (GIK). Ukazuje sa však, že model, ktorý bol pôvodne predstavený v spise *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania* (1930), je v kontexte súčasnej spoločenskej situácie a dnešných ľavicových zápasov len sotva vhodný na načrtnutie emancipačnej perspektívy.

Ústrednou charakteristikou kapitalizmu je, že ľudí od seba oddeľuje. Živobytie si musia zabezpečiť ako „izolovaní jednotlivci“ (Marx). Vzniká pozoruhodný rozpor: ľudia vstupujú do spoločenských vzťahov,¹ aby presadzovali svoje súkromné záujmy. Robia to však tak, že produkty svojich súkromných prác k sebe vzťahujú ako tovary. Práve preto má práca v kapitalistickej spoločnosti ústredné postavenie: je princípom spoločenského sprostredkovania. Na túto skutočnosť poukazujú aj Broistedt a Hofmann. Podľa nich však problém spočíva len v tom, že ľudia musia produkty svojej súkromnej práce vymieňať „na trhu“. Podobne ako Felix Klopotek aj oni považujú sprostredkovanie prácou za samozrejmé. Nechcú, aby sa „rôzne druhy prác dostávali do vzájomného vzťahu“ prostredníctvom „trhu a peňazí“, „ale pomocou bezprostredného meradla, ktorým by bol vynaložený pracovný čas“. Historicky špecifickú spoločenskú formu vzťahu, ktorá je základom kapitalizmu, teda nechcú zrušiť, ale práve skôr posilniť (prakticky aj ideologicky).

Nie je prekvapujúce, že GIK podľahla tejto myšlienke. Robotnícke hnutie, z ktorého vzišla, sa prevažne neobracalo proti princípu práce, ba prácu vyhlasovalo za východisko emancipácie. Na kapitalizme kritizovalo práve to, že

¹ V origináli „*sich vergesellschaften*“, t. j. doslova „ľudia sa zospoločensťujú“.

neberie dost vážne „náboženstvo práce“ (Paul Lafargue),² pretože buržoázia žije na úkor proletariátu. „Celá spoločnosť bude jedinou kanceláriou a jedinou továrňou s rovnakou prácou a rovnakou mzdou,“ píše Lenin o socializme vo svojej práci *Štát a revolúcia*.³ V týchto vodách pláva aj GIK.

Myšlienka GIK však nebola poruke iba z ideologických dôvodov. Zodpovedala aj materiálnym základom vtedajšieho kapitalistického spôsobu výroby. Ten bol totiž ešte stále do veľkej miery založený na vynakladaní bezprostrednej práce na výrobu jednotlivého výrobku. Dnes čelíme úplne inej situácii. Rastúca úloha vedy vo výrobe vytvorila nové vnútorné zloženie spoločenskej práce. V súčasnosti stojí v popredí jednak aplikácia vedeckých poznatkov vo výrobe, jednak všeobecné práce.⁴ Myšlienka, že vynaložená práca sa dá jednoznačne priradiť k jednotlivým produktom, je preto aj v kapitalizme už dávno prakticky prekonaná.

Poukazujú na to aj podnikové stratégie, ktoré vznikli od osemdesiatych rokov minulého storočia. Spolu s tým, ako sa v podnikoch zväčšoval podiel tých oblastí práce, ktoré sa už nedajú priamo priradiť k jednotlivým tovarom (oddelenia IT, marketing, interné služby, infraštruktúra podniku, celoživotné vzdelávanie a odborná príprava atď.), bol podkopaný aj dovtedajší princíp merania výkonu. Preto vznikli tzv. ziskové centrá, čím sa jednotlivým častiam podnikov mala vnútiť „individuálna zodpovednosť“ v zmysle podnikateľskej racionality. Kritériá, ktoré na tento účel vznikli, sa nezakladajú na počte pracovných hodín spojených s určitým produktom, ale na trhových kritériách, ako sú obrat, zisk či úspora nákladov. Teraz by sa vraj z týchto mechanizmov trhového riadenia podnikov, ktoré pôvodne zaviedol neoliberalizmus a proti ktorým emancipačná časť hnutia pracujúcich vždy bojovala, mali stať východiská „**Ludovej republiky Walmart**“, ako znie názov knihy Leigha Philipsa a Michala Rozworského, ktorej sa venovala veľká pozornosť.

² Francúzsky marxista 19. storočia P. Lafargue v práci *Právo na lenivosť* (1883) kritizoval pracovnú etiku a „náboženstvo práce“ ako formu kapitalistickej ideológie, ktorá duchovne zotročuje triedu pracujúcich. Pozri Lafargue, P. *Z diela*. Bratislava: Pravda, 1987, s. 30 – 69.

³ Uvedené sa podľa Lenina vzťahuje na „prvú fázu komunistickej spoločnosti“, niekedy nazývanú aj „socializmus“. Pozri Lenin, V. I. *Vybrané spisy*, zv. 3. Bratislava: Pravda, 1973, s. 339.

⁴ „Všeobecnými prácami“ sa myslia „servisné“ činnosti, ktoré nemajú konkrétny, hmatateľný výsledok.

Keď sa teda v predošlých príspevkoch poukazuje na to, že vzhľadom na existujúcu evidenciu pracovného času v jednotlivých kapitalistických podnikoch nebude až také ťažké prejsť na tento „nový“ princíp (ktorý teda v skutočnosti vôbec nie je taký nový), ukazuje sa hlavný problém tohto prístupu. GIK naň sama upozornila už v čase, keď písala o ÚPČ: „V zásade sa teda [pri ÚPČ] odohráva presne to isté, čo v kapitalizme.“

Toto tvrdenie platí tým väčšmi, že ÚPČ v podstate prehliada všetky tie činnosti, ktoré sú síce základom tovarovej výroby v kapitalistickej spoločnosti, no nespredmetňujú sa v tovare. Autorka Heide Lutosch v nadväznosti na teoretičku rodu a práce Gabriele Winker správne poukázala na to, že už teraz viac ako polovica (64 %) celkovej spoločenskej práce v Nemecku spadá do oblasti starostlivosti. Väčšina má formu neplatennej práce. O tom, že tieto činnosti je veľmi ťažké začleniť do univerza tovarovej výroby, sa môžeme poučiť z feministických diskusií v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Činnosti v tejto oblasti sa vyznačujú bezprostredným vzťahom s ľuďmi, nespredmetňujú sa, a preto vzdorujú priamočiarej integrácii do zhodnocovania hodnoty. To je totiž zorganizované na princípe abstraktného merania času, zatiaľ čo činnosti v oblasti starostlivosti sú orientované na potreby zúčastnených ľudí – alebo by aspoň mali byť.

Preto by sa tieto činnosti nedali len tak začleniť do ÚPČ. Keďže sa netýkajú spracovania neživých vecí, ale interakcie so živými ľuďmi, je v ich prípade ešte jasnejšie, že pracovný čas je len veľmi obmedzeným kritériom na plánovanie spoločensky nevyhnutných činností.

Táto súvislosť poukazuje na hlavný problém účtovania pracovného času. Vychádza z „celospoločensky uznaného a prakticky spravovateľného systému komunikovania kľúčových údajov“. Ten redukuje rozmanité materiálne potreby, ktoré by bolo treba zohľadniť pri spoločenskom plánovaní výroby, na spoločnú abstraktnú mieru. Týmto spôsobom sa práca nafukuje na univerzálny spoločenský princíp – niečo, čo existuje iba v kapitalizme a čo je základom jeho obmedzenosti.

Je tu ešte jeden problém. Zástancovia a zástankyne ÚPČ chápú kapitalizmus ako systém, ktorý je zorganizovaný na základe triednej nadvlády a trhu. Na prekonanie tohto systému je vraj potrebné zrušiť súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a peniaze. Na druhej strane sa však má zachovať

ústredná úloha, ktorú v kapitalistickej spoločnosti zohráva sprostredkovanie pomocou vynaloženého pracovného času.

Tieto prístupy teda chápu kapitalistickú ekonomiku ako rozdelenú na dve časti. Na jednej strane je práca, ktorú vykonáva usilovné proletárstvo a ktorú možno bez problémov priamo merať. Na druhej strane stoja peniaze, ktoré treba od merania času prísne odlišiť, ktoré sa zúčujú a odtŕhajú sa od spoločnosti. Toto, a nie utópia spoločnosti bez tovaru a výmeny, je výrazom romantického postoja, pri ktorom sa zlé stránky kapitalizmu spredmetňujú v peniazoch a proletárska práca sa javí ako uskutočnenie ľudských práv.

Údajné zrušenie peňazí sa napokon ukazuje byť nedorozumením. V reálne existujúcom kapitalizme majú peniaze vyrovnávať rozpory medzi súkromnými podnikmi a spoločenskou všeobecnosťou. Model ÚPČ, naopak, škrtá peniaze z rovnice a nahrádza ich ťažko zrozumiteľným systémom inštitúcií a výborov až po „verejné vedenie účtovníctva“ (GIK). V nich sa má vyjednávať o tom, „čo sa má pokladať za spoločenskú prácu, ako sa má definovať intenzita pracovnej hodiny alebo ako majú vyzeráť formy sebakontroly, ktoré by na to boli potrebné“ (Broistedt a Hofmann). Čo to znamená? Ľudia by mali vopred medzi sebou vyjednávať o normách, ktorým sa podriadia, a demokraticky sa dohodnúť na miere kolektívneho sebaopodriadenia.

Takto sa rozpory tovarovej výroby a konkurencie v oblasti práce či výkonu iba reprodukovujú na inej úrovni, no v žiadnom prípade sa neodstraňujú. A nielen to: myšlienka ÚPČ tiež nijako nekorešponduje s bojmi, ktorými sa dnes ľudia bránia proti dôsledkom kapitalistického hospodárenia s časom. Či už ide o boje proti globálnemu otepľovaniu, za zospoločenšenie veľkých bytových koncernov, verejnej dopravy či zásobovania energiou alebo feministické zápasy proti spredmetňovaniu žien – vždy ide o vyslobodenie sa spod logiky zvecnenia a kalkulácie nákladov. Tí a tie, čo chcú tieto boje brať vážne, sa s pomocou účtovania pracovného času ďaleko nedostanú.

5 Ako v antiautoritárskej NDR (Simon Sutterlütt)

Mnohí súdruhovia a súdružky neberú dosť vážne neúspech reálneho socializmu v dvadsiatom storočí. Reálny socializmus kritizujú politicky, nie politicko-ekonomicky. Kritizujú nedemokratické a nekompetentné vedenie, slabé stimuly v dôsledku nedostatočnej konkurencie medzi podnikmi alebo pracujúcimi či peniaze namiesto účtovania pracovného času, prípadne poukazujú na nedostatočný výpočtový výkon vtedajších počítačov ako príčinu neúspechu plánovaného hospodárstva. Príkazové hospodárstvo však zlyhalo, pretože vo svojej podstate bolo kapitalistické a vynucovalo si prácu pomocou mzdy, v dôsledku čoho v ňom prevládala (výmenná) hodnota. Bolo to kapitalistické plánované hospodárstvo. Účtovanie pracovného času (ÚPČ) Skupiny medzinárodných komunistov preto nepripomína len trhový kapitalizmus, ako tvrdí Julian Bierwirth, ale aj štátny kapitalizmus reálneho socializmu, hoci v demokratickom háve.

Koncepcia ÚPČ, ako aj novšie prístupy Davida Laibmana a Pata Devina, Robina Hahnela a Michaela Alberta, Paula Cockshotta a Allina Cottrella (ktorí okrem pracovného času aspoň počítajú aj s emisiami CO₂ ako s jedným z plánovaných indikátorov), sa pridávajú donútenia k práci, lebo „ťažko sa vyhneme určitým formám odmeňovania podľa výkonu – aspoň nateraz“, ako vo svojom príspevku napísali Philip Broistedt a Christian Hofmann. Zdá sa, že je to len drobný nedostatok, „materinské znamienko“ starej spoločnosti (Marx),¹ síce nepopulárny (aspoň medzi antiautoritárskymi autormi a autorkami), ale reálne nevyhnutný ústupok kapitalistickej subjektivizácii.² Ide

¹ Výraz používa Marx v „Kritike gothajského programu“. Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 17.

² „Subjektivizáciou“ sa myslí proces formovania ľudí ako subjektov.

však o oveľa viac. Námezdná práca je popri triedach a trhu jedným z charakteristických znakov kapitalizmu.

Ak existuje námezdná práca – a je v zásade jedno, či sa vykonáva za pracovné poukážky alebo za peniaze – tak (výmenná) hodnota prevláda aj v plánovanom hospodárstve rovnako ako v tom trhovom. Ako potom možno tvrdiť, že ÚPČ je spôsob, ako „zništiť hodnotu zo sveta“? Áno, ÚPČ podobne ako reálny socializmus ruší konkurenciu medzi podnikmi, a teda aj motív ziskovosti, nie však hodnotu. Tá aj naďalej vládne nad konaním subjektov.

V reálnom socializme, tak ako v ÚPČ, mohla byť úžitková hodnota výrobkov a služieb síce blízka srdcu pracujúcich a ich podnikov, ale tí sa napokon aj tak museli orientovať na výmennú hodnotu. Práca tu slúžila predovšetkým na zabezpečenie živobytia jednotlivca. Preto sa námezдне pracujúci v reálnom socializme veľmi rozumne usilovali o zvýšenie miezd, minimalizáciu pracovnej záťaže a vysoké prémie. Úžitková hodnota, včasné dodávky a zvyšovanie produktivity boli pre nich druhoradé. Preto pracujúci stáli v opozícii k plánujúcemu štátu.³ Ten požadoval kvalitné výrobky, pravdivé čísla a zvyšovanie produktivity. Bez disciplíny, ktorú dokáže zabezpečiť konkurencia, však manažéri v NDR úspešne maskovali svoju výkonnosť a získavali od štátu tzv. mäkké plány, ktoré od ich podnikov nevyžadovali maximálny výkon.

Aby sa tento problém vyriešil, objavili sa výzvy na zvýšenie „hmotnej zainteresovanosti“: zavedenie väčších rozdielov v príjmoch, odmeňovania podľa výkonu, prísnejších sankcií pre podniky či intenzívnejšej konkurencie. V konečnom dôsledku išlo o výzvy na návrat k trhu.

Pravda, zmiernenie konkurencie medzi pracujúcimi (malé rozdiely v príjmoch a nulová nezamestnanosť) a podnikmi (malé rozdiely v ziskovosti a neexistencia bankrotov) je socialistické. Pokiaľ však pretrváva kapitalistický základ, vedie k neefektivite. Táto ekonomická mäkkosť čoraz viac lámala reálnemu socializmu väzy práve z ekonomického hľadiska. Toto hralo kľúčovú úlohu, nielen konfrontácia so Západom, vláda jednej strany či zlé plánovanie.

Už počujem, ako súdruhovia a súdružky kričia: „Ale toto je niečo úplne iné!“ Nie, nie je. Účtovanie pracovného času nepredstavuje oproti socialistickému peňažnému účtovníctvu, aké existovalo napríklad v NDR, nijaké skutočné

³ V orig. *Planstaat*, doslova teda „pláňošťat“.

zlepšenie. Ani socialistické peniaze neboli reálnymi peniazmi, pretože nik si za ne nemohol kúpiť výrobné prostriedky a stať sa kapitalistom. A aj červené čísla podnikov sa akceptovali, pokiaľ sa podarilo splniť plán. Peniaze hrali skôr úlohu účtovnej jednotky na získanie prehľadu a pripútanie pracujúcich k mzdám. Ani samospráva v továrňach z robotníkov a robotníčok neurobí komunistov a komunistky, pretože nimi materiálne nie sú. Zostávajú námezdné pracujúcimi, ktorí sa rozumne snažia vyrábať čo najmenej a maximalizovať svoju vlastnú spotrebu.

Reálny socializmus bol politicky autoritársky, ale ekonomicky nežný – a mezdinárodní komunisti z GIK sú jednoducho tí najnežnejší z nežných. Tu to nie je štát, kto sa snaží vytlačiť z podnikov čo najviac. Namiesto toho podniky samy navrhujú plány a štát (pardon, vlastne verejné účtovníctvo; pre Lenina to pred uchopením moci boli združené rady pracujúcich⁴) ich schvaľuje. To dáva podnikom a pracujúcim ešte väčšiu moc – a práve v tomto zmysle je model menej autoritársky – na úkor odberateľov, konečných spotrebiteľiek aj ostatných podnikov, ktoré sa musia vysporiadať s nedostatkom či problémami s dodávkami. Novšie modely, ako napríklad kybersocializmus Cockshotta a Cottrella či model participatívnej ekonomiky (*parecon*) Robina Hahnela a Michaela Alberta,⁵ zahŕňajú „návrat trhu“ už vo východiskovom návrhu. Prinajmenšom na trhoch so spotrebnými statkami zavádzajú oslabenú konkurenciu. V praxi by bolo treba vždy buď zaviesť intenzívnejšiu konkurenciu, alebo sa naučiť žiť s neustálymi zlyhaniami plánovania.

Proti takzvanej „spoločnosti prechodného obdobia“, ktorá by bola zorganizovaná na základe plánovaného hospodárstva, a ktorej historické podoby sa vždy ukázali byť skôr etatistickým pólom kapitalizmu, existuje celý rad ďalších argumentov. Pretrváva v nej odtrhnutie oblasti starostlivosti. Tendencia k autoritárskym politickým formám je vlastná jej centralizovanej ekonomickej forme (pričom sa však eliminuje nadvláda trhu). Zachováva sa princíp externalizácie nákladov, takže podniky znižujú svoje náklady bez ohľadu na ekologické dôsledky. Pretrvávajú aj triedne vzťahy, pričom pracujúci si

⁴ Myslia sa soviety.

⁵ O modeli *parecon* pozri napr. diskusiu medzi jeho zástancami a kolektívom Libcom.org, ktorá je dostupná aj v slovenskom preklade: „*Participatívna spoločnosť alebo libertínsky komunizmus?*“.

v lepšom prípade sami vyberajú svojich kapitalistov (vo funkčnom, nevykorisťovateľskom zmysle). Pokračuje aj vykorisťovanie – nie však v prospech zrušených kapitalistov, ale v spoločný prospech pracujúcich, ktorí sa navzájom nútia pracovať (čo Bierwirth nazýva „kolektívnym sebaopodriadením“). Sebarozvoj sa zväčša obmedzuje na voľný čas a spotrebu, zatiaľ čo výroba a produktívne potreby sú tak ako predtým podriadené odcudzeniu, vykorisťovaniu a výmennej hodnote.

Demokraticky plánované hospodárstvo môže ponúknuť väčšiu rovnosť a väčšiu bezpečnosť, ale predsa len s donútením k námezdnjej práci, s rovnakým protikladom záujmov, s rovnakým príslubom konzumu. A keďže trhová konkurencia brutálne uprednostňuje konzum a moc kapitálu pred mocou pracujúcich, v trhovom systéme na človeka čakajú banány a bavoráky namiesto ekonomiky nedostatku.

Prečo teda opakovať štátny kapitalizmus, hoci aj v demokratickejšej podobe? V krajinách východného bloku sa tvrdilo, že výrobné sily ešte nie sú dostatočne rozvinuté na prechod ku komunizmu. Aj keď tento argument bol vždy pochybný, dnes ho, vzhľadom na technický pokrok, môžeme vylúčiť. A pokiaľ ide o ľudskú stránku výrobných síl: štátnokapitalistickí pracujúci sa počas sobotníkov (t. j. dobrovoľného pracovného nasadenia) určite nenaučia „pracovať ako komunisti“⁶ (Lenin). To bol idealistický komunizmus: najprv ľudí nútite k práci a potom sa čudujete, že nechcú dobrovoľne a motivovane pracovať (viac). Ak chceme komunizmus, musíme myslieť materialisticky a vytvoriť naň reálne podmienky: rozdeľovanie podľa potrieb namiesto výkonu, a teda dobrovoľnosť namiesto povinnej práce. Vtedy bude vládnuť úžitková hodnota.

Starý argument o postupnom zavádzaní komunizmu je tiež len zbožným želaním – hoci pochopiteľným. Na rozdiel od niektorých svojich predchodcov chcú dnešní štátni kapitalisti vysoký nepodmienený základný príjem ako doplnok k mzde (ktorú GIK nazýva „faktor individuálnej spotreby“, *FIS*), aby zmiernili najprv zavedené násilie. V praxi však zástancovia a zástankyne príkazového socializmu zažijú to, čoho sa obávajú aj vládnuce vrstvy v kapitalizme: stratu kontroly nad prácou. V USA sa požiadavka nepodmie-

⁶ Ide o odkaz na Leninovu brožúru *Veľká iniciatíva* (1920). Pozri Lenin, V. I. *Vybrané spisy*, zv. 4. Bratislava: Pravda, 1973, s. 424.

neného základného príjmu politicky úplne stratila. Americká vláda počas pandémie COVID-19 vyplácala pomerne vysoké dávky núdznym občanom a hľa, pracujúce masy sa zachovali rozumne a dali v mizernej práci výpoveď. Rovnaké pochopenie prekvitá aj u našich súdruhov príkazových socialistov a socialistiek. Už počuť argument: „Žiaľ, nepodmienený príjem nemožno viac zvýšiť, lebo by to mohlo ohroziť výrobu.“

Aj v reálnom socializme sa reči o prvej fáze, po ktorej mal nasledovať komunizmus, ukázali ako prázdne sľuby. Prečo by to teraz malo byť inak? Nie. V prípade komunizmu platí „všetko, alebo nič“. Nemá ponúkať humánnejšiu a rozumnejšiu organizáciu kapitalizmu, ale niečo úplne nové, niečo, čo bolo doteraz vyhradené len pár vyvoleným: slobodu disponovať vlastným životom. Koniec sebaopodriadenia a odcudzenia, čas na starostlivosť, „*travail attrayant*“⁷ (Marx), priestor na rezonujúci, živý vzťah k svetu. A ešte čosi, čo sa vyjadruje ťažšie a objavuje sa v *commonistických* zárodočných formách: solidaritu.

⁷ Doslova „príťažlivá práca“. Pozri Marx, K. *Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“*, zv. 2, Bratislava: Pravda, 1975, s. 101, kde sa píše: „...aby bola príťažlivou prácou, aby bola sebarealizáciou individua, čo vonkoncom neznamená, že je iba zábavou, iba pobavením, ako sa Fourier detsky naivne domnieva. Skutočne slobodná práca, napríklad komponovanie, je zároveň aj strašne vážna vec, nesmierne intenzívne vypätie“.

6 Účtovať áno, vymieňať nie (Jonna Klick)

Pri diskusii o otázke, či komunistická spoločnosť potrebuje na svoju koordináciu určitú formu účtovania pracovného času, treba rozlišovať medzi dvoma rôznymi chápaniami tohto merania: ide o pracovný čas ako obyčajnú účtovnú jednotku, ktorá umožňuje plánovanie, alebo o naviazanie spotrebných možností jednotlivcov na odpracovaný čas (ako v modeli Skupiny medzinárodných komunistov)? Zatiaľ čo to prvé iste môže byť súčasťou komunistického plánovania, to druhé je v rozpore s organizáciou spoločnosti, ktorá by zodpovedala ľudským potrebám.

Toto rozlišovanie je dôležité, pretože argumenty v prospech prvého nemusia automaticky podporovať aj to druhé. Keď napríklad Felix Klopotek píše, že je potrebná „účtovná jednotka, ktorá by umožnila demokraticky kontrolovať výrobu, zistiť, koľko práce sa na ktorý proces vynakladá, a v konečnom dôsledku celej spoločnosti priniesť úsporu vynakladanej práce“, v zásade proti tomu nemožno nič namietat'. Ak sa napríklad ľudia v komunistickej spoločnosti musia rozhodnúť medzi dvomi výrobnými metódami, určite im pri rozhodovaní pomôže kalkulácia množstiev pracovného času, ktoré si každá z metód vyžaduje. To je však niečo podstatne iné než odmeňovanie na základe odpracovaného času a naviazanie spotrebných možností ľudí na pracovné poukážky.

No aj v prípade, keď sa pracovný čas zaznamenáva len ako účtovná jednotka pre potreby plánovania, vyvstávajú niektoré otázky: Čo všetko sa počíta ako pracovný čas? Zahŕňa sa doň čas nevyhnutný na reprodukciu pracovnej sily? A čo s činnosťami, ktoré sa nedajú vyjadriť a plánovať v časových jednotkách, prípadne je to možné len v obmedzenom rozsahu? Ako sa zaobchádza s prácami rôzneho stupňa náročnosti? Nemala by sa brať do úvahy aj otázka,

nakolko práca človeka baví alebo nebaví? A čo ešte spotreba zdrojov a vplyv na životné prostredie?

Už v diskusiách o plánovanom hospodárstve na začiatku dvadsiateho storočia bola v centre pozornosti otázka, či je potrebná jediná účtovná jednotka, ktorou by sa dala zredukovať zložitosť celého procesu. Socialistický ekonóm Otto Neurath proti tomu argumentoval svojou koncepciou hospodárstva založeného na „naturálnom plánovaní“, ktoré sa orientuje na materiálne veličiny, ako je napríklad množstvo spotrebovaných surovín, zatiaľ čo iní socialisti či liberáli argumentovali v prospech jednotnej účtovnej veličiny.

Vtedajšiu diskusiu môžeme hodnotiť, ako chceme. Dnes sa vďaka digitálnej technike dá ľahko prenášať obrovské množstvo informácií. Okrem toho sa šetrné využívanie prírodných zdrojov v súvislosti s ekologickou krízou stáva ústrednou úlohou spoločenského plánovania. Na to sú potrebné rozmanité informácie, ktoré dokážu zachytiť spotrebu surovín, ale aj jej dôsledky pre ekosystémy.

To všetko hovorí v prospech toho, aby sa v komunistickom plánovaní zohľadňoval pracovný čas, no iba ako jedna z mnohých účtovných veličín, a aby sme si zároveň uvedomovali jeho limity.

Ak priemyselná výroba na montážnej linke ušetrí viac času ako remeselná práca, no zároveň je oveľa monotónnejšia a vyžaduje si viac energetických zdrojov, potom má zmysel zohľadniť nielen čas, ale aj tieto ďalšie faktory. Práve v tom by spočívala komunistická sloboda: nemuseli by sme sa riadiť univerzálnym meradlom (akým sú peniaze alebo pracovný čas) a mohli by sme sa rozhodovať skutočne demokraticky na základe potrieb zúčastnených.

GIK však nielen trvá na pracovnom čase ako ústrednej účtovnej veličine, ale tiež spája individuálne možnosti spotreby s vynaloženým pracovným časom. Ten je teda nielen plánovacou veličinou, ale aj prostriedkom, pomocou ktorého sa vynucuje práca. S tým súvisia problémy, ktoré už opísali Julian Bierwirth a Simon Sutterlütli. Ľudia zostávajú izolovanými jednotlivcami, ktorí vstupujú do spoločenských vzťahov prostredníctvom práce orientovanej na výmennú hodnotu, teda prostredníctvom odcudzenej práce. Takto sa reproduktujú podstatné črty kapitalizmu a vznikajú rovnaké problémy ako v reálnom socializme, ktorý bol tiež založený na tejto forme konštituovania spo-

ločenských vzťahov.¹ Význam pracovného času ako meradla tým výrazne narastá. Stáva sa z neho – rovnako ako v kapitalizme – nehmotná substancia výmennej hodnoty. Problémy, ktoré vznikajú už pri pracovnom čase ako účtovnej jednotke, sa ešte zostrujú: pracovný čas spredmetnený v tovaroch diktuje výrobu a rozdeľovanie, neplatené činnosti sa oddeľujú a znevýhodňujú. Alternatívou by bolo oddeliť výkon a spotrebu. Alebo, ako to vyjadril Marx, zásada „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“. Skutočnosť, že takéto spoločenské usporiadanie sa mnohým zdá nepravdepodobné, je výrazom buržoázneho obrazu človeka, predstavy o *homo oeconomicus*.² Tá chápe ľudí ako izolované bytosti, ktoré vidia len svoj vlastný prospech. Práca sa vždy javí ako niečo negatívne, ako niečo, čo ľudia robia len vtedy, keď ich k tomu motivujú stimuly. Kritická psychológia, ktorú marxistickí psychológovia rozvíjali v Západnom Berlíne po roku 1968, chápe ľudí ako spoločenské bytosti. Keďže zabezpečovanie ich živobytia je vždy sociálne sprostredkované, majú potrebu spolurozhodovať o ňom a aktívne sa na ňom podieľať.

Nepochybne aj v komunizme môžu existovať práce, ktoré nebudú obľúbené. Existujú rôzne spôsoby, ako sa s nimi vysporiadať. Môžu sa reorganizovať tak, aby človeka viac bavili. V niektorých prípadoch sa môžu zautomatizovať – hoci myšlienka úplného oslobodenia od neprijemnej práce prostredníctvom technológií pravdepodobne nie je zlučiteľná s ekologickými hranicami ťažby energie a surovín. Alebo sa ľudia môžu dohodnúť, aby vykonávanie týchto prác rotovalo. Pri niektorých úlohách sa ľudia môžu rozhodnúť, že ich jednoducho nechajú tak (napríklad zber špargle). Svoju rolu zohrá aj sociálny tlak a spoločenské normy.

Predovšetkým však organizácia a rozdelenie neobľúbených úloh bude vždy kolektívnym a spoločenským procesom, v ktorom ľudia spoločne rokujú o potrebách a zaoberajú sa nimi samoorganizovane. Skutočná solidarita sa môže rozvinúť až vtedy, keď sa zruší vynucovanie práce. Práve keď sa odstráni donútenie ako prostriedok na organizovanie práce, budú sa musieť zohľadniť potreby zúčastnených. Prekonanie vzťahu medzi „dal“ a „dostal“ nie je

¹ V orig. „*Vergesellschaftung*“, doslova „zospoločenšenie“ ľudí v zmysle utvárania spoločenských vzťahov medzi nimi.

² Doslova „človek ekonomický“.

romantickým snom, ale materiálnym predpokladom vzniku komunizmu ako združenia, „v ktorom je slobodný rozvoj každého jednotlivca podmienkou slobodného rozvoja všetkých“ (Marx a Engels).³

Pravda, cesta k tomu nie je jednoduchá. Nielen preto, že predpokladá revolučné zvrhnutie vlastníckych vzťahov a existujúcich spoločenských foriem sprostredkovania, ale aj preto, že ľudia ako subjekty sú formovaní kapitalizmom. Philip Broistedt a Christian Hofmann to považujú za dôvod v prospech toho, aby sa v prvej fáze komunizmu zachoval princíp zásluhovosti. Potom sa však zdá nerealistické, že by ľudia žijúci v spoločnosti, ktorá dodržiavaním tohto princípu upevňuje buržoázu subjektivizáciu (tak ako v modeli GIK), napokon dospeli až k zrušeniu tohto princípu. Oveľa zmyslupľnejšie je už dnes – v trhlínach existujúcej spoločnosti, ktoré nás nútia organizovať sa inak, ako aj v bojoch, v ktorých sa navzájom solidarizujeme – experimentovať s novou, komunistickou subjektivizáciou a v revolučných chvíľach vytvárať materiálne podmienky na to, aby sa stala všeobecnou pre celú spoločnosť.

³ Ide o odkaz na *Manifest komunistickej strany* (1848). Pozri Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1977, s. 375.

7 Inak ako v kapitalizme (Hermann Lueer)

Kým všetko nepadá z neba v ľubovoľných množstvách a v požadovanom čase, každá spoločnosť, ktorá na pár týždňov prestane fungovať, zanikne. Množstvo produktov, ktoré zodpovedá aktuálnym požiadavkám na zabezpečenie života, sa totiž musí najprv vyrobiť. Celková spoločenská práca sa tiež musí účelne rozdeliť, aby sa vždy vyrobilo dostatočné množstvo potrebných výrobkov.

„Je samozrejmé, že *určitá forma* spoločenskej výroby nemôže vôbec túto *nevyhnutnosť rozdeliť* spoločenskú prácu v istých proporciách zrušiť, ale len zmeniť *spôsob, akým sa prejavuje*. Prírodné zákony sa vôbec nedajú zrušiť. Čo sa v historicky rôznych pomeroch môže zmeniť, je len *forma*, v akej sa tieto zákony presadzujú. A forma, v ktorej sa toto proporcionálne rozdelenie práce presadzuje v takom stave spoločnosti, v ktorom sa súvislosť spoločenskej práce uplatňuje ako *súkromná výmena* individuálnych výrobkov práce, je práve *výmenná hodnota* týchto výrobkov. Veda spočíva práve v tom, aby vyvodila, *ako* sa zákon hodnoty presadzuje.“¹

Bierwirth a Sutterlütти s Marxovou argumentáciou nemôžu súhlasiť. Podľa nich spoločenským sprostredkujúcim princípom v kapitalizme nie je hodnota spojená s vlastníckym vzťahom, ale práca. V súlade s tým sa nezaoberajú tým, čo by konkrétne znamenalo zavedenie účtovania pracovného času, ale jednoducho proti tomu stavajú svoj utopický program: solidaritu ako formu sprostredkovania v celosvetovej delbe práce. Táto fráza však nemôže byť

¹ Z Marxovho listu Ludwigovi Kugelmannovi, 11. júla 1868. Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 3, Bratislava: Pravda, 1977, s. 551.

základom procesu produkcie a reprodukcie. Ak chcú ľudia sami regulovať a riadiť spoločnosť založenú na deľbe práce, musia zo súvislosti medzi svojimi potrebami a prácou, ktorá je potrebná na ich uspokojovanie, urobiť základ svojich vedomých rozhodnutí.

Účtovanie pomocou peňazí a účtovanie pomocou pracovného času sú výrazy rozličných výrobných vzťahov. Keďže v obidvoch prípadoch sa účtuje spoločenský pohyb produktov práce, vzniká dojem, že tu i tam vládne rovnaký princíp obehu statkov. V skutočnosti sa však forma a obsah zásadne líšia. Zatiaľ čo v obehu statkov sprostredkovanom pracovným časom nemôže nikto nič dať okrem svojej práce a nič nemôže prejsť do vlastníctva jednotlivca okrem individuálnych spotrebných prostriedkov, v trhovom hospodárstve, kde obeh statkov sprostredkúva hodnota (peniaze) možno vykorisťovať cudziu prácu a dosiahnuť, aby do vlastníctva majiteľa peňazí prechádzali nielen individuálne spotrebné prostriedky, ale aj výrobné prostriedky.

Peniaze, ktoré prichádzajú na svet s vlastníctvom výrobných prostriedkov, sú spredmetnenou formou, prostredníctvom ktorej pôsobí násilný vzťah vylúčenia časti členov spoločnosti. S právom disponovať výrobnými prostriedkami má trieda vlastníkov zároveň kontrolu nad pracovnou silou. To znamená, že vládne nad triedou pracujúcich. Vďaka tomu sa prostredníctvom prisvojovania nadhodnoty, teda rozdielu medzi hodnotou pracovnej sily a hodnotou produktov, ktoré táto pracovná sila vyrába, môže stále viac rozširovať súkromná alebo štátna moc nad spoločenským bohatstvom. Námezdná práca je výrazom toho, že pracujúci môžu ako slobodné osoby rozhodovať iba o predaji svojej pracovnej sily, a preto sa výrazne nepodieľajú ani na produkte svojej práce, ani na utváraní svojich pracovných podmienok.

Hodnota, okolo ktorej sa v kapitalizme všetko krúti, nie je dostatočne určená atribútmi „abstraktná práca“ a „spoločensky nutný pracovný čas“, ako nám podsúvajú Bierwirth a Sutterlütli. Až na základe súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov sa spoločenská súvislosť v systéme deľby práce vytvára nepriamo, pri výmene súkromných výrobkov (tovarov), a to tak, že ich hodnota sa určuje v trhovej konkurencii na základe spoločensky nutného pracovného času. V súlade s tým sa v kontexte týchto výrobných vzťahov podiel jednotlivca na produkte úhrnnej spoločenskej práce neurčuje podľa jeho

či jej individuálneho pracovného času, ale za chrbtom členov spoločnosti, prostredníctvom spoločensky nutného pracovného času.

Presadením individuálneho pracovného času ako miery podielu na spoločenskom produkte práce sa zruší prisvojovanie nadhodnoty prostredníctvom námezdnej práce, a tým aj nadvláda tých, ktorí disponovali spoločenským výrobnými kapacitami a ich produktmi. S vlastníctvom výrobných prostriedkov zmizne tovarová výmena založená na vlastníctve, ako aj výmenná hodnota spolu s jej všeobecnou látkovou formou, peniazmi. Pre pracujúcich to znamená, že o ich podiele na spoločenskom bohatstve už nerozhoduje ohodnotenie ich tovaru „pracovná sila“ v trhovej konkurencii či zo strany štátnych orgánov, ale ich vlastný pracovný čas. Peniaze ako všeobecná moc umožňujúca prístup k bohatstvu a ako cieľ hospodárskej činnosti (akumulácia kapitálu) zanikajú.

Na základe účtovania pracovného času sa vzťah medzi vynaložením práce a jej výnosom stáva pre všetkých členov spoločnosti transparentným. Vďaka tomu je možné plánovanie výroby, pri ktorom sa ľudia môžu sami rozhodnúť, čo chcú – tým, že zväžia rozsah práce, ktorú budú vynakladať (individuálny pracovný čas), a výnos, ktorý za to dostanú (spoločensky nutný pracovný čas). To znamená, že každý môže sám rozhodovať o svojom individuálnom pracovnom čase a spotrebe. Individuálne potreby sa porovnávajú so spoločensky vynakladanou prácou a do procesu spoločenského plánovania sa vnášajú prostredníctvom spotrebiteľských želaní a zodpovedajúcej individuálnej ochoty pracovať. V spoločenskom plánovaní výroby sa otázka rozdeľovania rieši prostredníctvom účtovania pracovného času. Či kontá odpracovaného času predstavujú len verejne známu informáciu alebo (ak chýba vzájomná solidarita vo vzťahu k práci nevyhnutnej na zabezpečenie spotreby) nadobúdajú záväzný charakter, je v zmysle *Základných zásad* Skupiny medzinárodných komunistov druhoradá otázka.

Samozrejme, Bierwirth a Sutterlütti si uvedomujú, že medzi kapitalistickým výrobným vzťahom a výrobným vzťahom založeným na účtovaní pracovného času existujú zásadné rozdiely. Keďže však chcú obhájiť svoju utópiu, tieto rozdiely ich príliš nezaujímajú. Prácu stotožňujú s námezdnou prácou, účtovanie pracovného času stotožňujú s tovarovou výmenou. Tým, že rôzne veci prikrývajú rovnakými termínmi, prispievajú k zmätku. Kto nechce rozlišovať

medzi výmennou hodnotou a prácou, tomu všetko splynie do nezrozumiteľnej kaše, v ktorej sa všetky kategórie kapitalistického výrobného vzťahu falošne reprodukujú na inej úrovni.

Jonna Klick súhlasí s touto utópiou, no vo vzťahu k účtovaniu pracovného času si myslí, že dokážeme rozlišovať medzi výrobou a spotrebou. Je však chybou domnievať sa, že výrobu a spotrebu možno takto oddeľovať. Plánovanie výroby je zároveň plánovaním spotreby a naopak. Úvaha, že možno ignorovať súvislosť medzi spotrebou a prácou, ktorá je nevyhnutná na jej zabezpečenie, vedie iba k rozporom.

8 Poctivo pracovať (Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času)

Kolko hodín týždenne odpracuje šička v Bangladéši – možno osemdesiat? A koľko priemyselný robotník v Nemecku, azda tridsaťpäť? Napriek tomu dostáva približne štyridsaťnásobok jej mesačného platu. Predseda predstavenstva Mercedesu však dostáva asi desaťtisíckrát viac než šička. Príčina je vo výrobných vzťahoch, presnejšie v odtrhnutí výrobcov od výrobných prostriedkov. Tí, ktorí musia pracovať, aby (pre)žili, sú vykorisťovaní kapitálom. Skupina medzinárodných komunistov kritizovala práve toto odtrhnutie pracujúcich od produktu ich práce. V spise *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania* vypracovala model účtovania pracovného času (ÚPČ) s cieľom zabrániť „úpadku do sociálnodemokratického reformizmu i bolševického terorizmu“, ako správne podotýka Felix Klopotek. Píšu: „Žiadame záruky, že si zachováme právo rozhodovať o výrobných prostriedkoch. Preto žiadame všeobecne platné pravidlá.“ Lebo „ako obyčajní proletári, ktorí za normálnych okolností robia všetku špinavú prácu, sme si položili otázku, ako budú chránené záujmy našej triedy“.

GIK sa teda zaoberala „zachovaním“ prístupu k výrobným prostriedkom; jej teória predpokladá, ako píše Philip Broistedt a Christian Hofmann vo svojom príspevku, „spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov“.

GIK pritom vychádzala z účtovania pracovného času, ako o ňom uvažovali už v devätnástom storočí najmä Robert Owen, Karl Marx a Friedrich Engels. GIK túto teóriu ďalej systematicky rozvinula a začlenila do nej moderné techniky vedenia účtovníctva. Výsledkom bol pozoruhodne jednoduchý a transparentný systém decentralizovaného plánovaného hospodárstva, ktoré je zalo-

žené na pracovnom čase. Zásada „jedna hodina sa rovná jednej hodine“ platí pre všetkých, pre šičky aj priemyselných pracovníkov. Doterajšia kritika ÚPČ v tomto seriáli sa zameriava na úlohu práce v tejto koncepcii – a najmä na pracovné poukážky, ktoré slúžia ako doklad o odpracovaných hodinách a možno ich použiť na individuálnu spotrebu. Julian Bierwirth a Simon Sutterlütти, ktorí vychádzajú zo škôl „kritiky hodnoty“ (*Wertkritik*) a „commonizmu“, vyčítajú ÚPČ, že prostredníctvom pracovných poukážok zachováva námezdnú prácu, a teda aj kapitalizmus.

Táto výčitka zrejme súvisí s tým, že kapitalizmus chápu najmä ako režim práce, a preto nedokážu odlíšiť námezdnú prácu na jednej strane a prácu ako antropologickú konštantu, ako „výmenu látok medzi človekom a prírodou“, tobôž ako „prvú životnú potrebu“ (Marx) na strane druhej.¹ Hermann Lueer správne píše: „Podľa nich spoločenským sprostredkujúcim princípom v kapitalizme nie je hodnota spojená s vlastníckym vzťahom, ale práca.“

Sutterlütтиho a Bierwirtha preto nezaujíma reorganizácia práce. Sutterlütти žiada „myslieť materialisticky“, ale sám nenavrhne nič iné než to, aby si každý zobral, čo sa mu zachce. O tom, kde sa tieto produkty vezmú, nehovorí nič okrem fráz ako „vzťah k svetu“, „solidarita“, „starostlivosť“ či „príťažlivá práca (*travail attractif*)“ (čo je, mimochodom, tiež *travail*, teda práca).

Jonna Klick si vie predstaviť účtovanie pracovného času vo výrobe, ale pracovné poukážky odmieta ako „vynucovanie práce“. V prvom rade treba povedať, že aj v „commonizme“ existuje súvislosť medzi spotrebou a výkonom, prinajmenšom z hľadiska celej ekonomiky. To, čo sa spotrebuje, sa predsa najprv musí vyrobiť, t. j. „vykonať“. Poukážky túto súvislosť nevytvárajú, iba ju sprehladňujú a zabezpečujú férovosť. Slúžia práve na ochranu tých tichších, pomalších či slabších. Jednoruký človek dostane za hodinu svojej práce rovnako ako ten s dvomi rukami.

Princíp „jedna hodina sa rovná jednej hodine“ by viedol k férovému rozdeleniu nutnej práce. Veď kto by sa trvale venoval neprijemným prácam, keby tie príjemné boli rovnako odmeňované? Podnikové organizácie, odvetvové zväzy a celá spoločnosť budú musieť vytvoriť všade rovnako dobré pracovné

¹ Citované výrazy odkazujú na Marxove charakteristiky práce v *Kapitáli* a „Kritike gothajského programu“. Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 157 a Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 19.

podmienky, či už prostredníctvom organizačných riešení (princíp rotácie) alebo tých technických (automatizácia).

Bolo by ľahké odkázať kritikov ÚPČ na „verejné podniky“ v koncepcii GIK, ktoré odovzdávajú svoje výrobky „zdarma“, teda nie za poukážky. Tvoria verejný sektor, ktorý rastie spolu s komunizmom a poukážky postupne vytláča. Treba však zdôrazniť, že poukážky budú zrejme potrebné aj v dlhodobom horizonte. Umožňujú totiž decentralizovanú spotrebu. Ak neexistujú, potreby sa musia zisťovať centrálne a aj plánovanie sa musí odohrávať centralizovane. Ak sa však požiadavky ľudí komunikujú iba na jednom centrálnom mieste, je ťažké zohľadniť zriedkavé potreby a, ako hovorí GIK, „dostať sa nad rámec erárneho chleba, erárnych cukrovínok a erárnej klobásy“.

Námietky, ktoré boli doteraz vznesené proti uplatňovaniu ÚPČ v oblasti reprodukcie a starostlivosti, sú mylné. Práve preto, že tieto druhy práce sa vyznačujú „bezprostredným vzťahom s ľuďmi“ a nespredmetňujú sa (Bierwirth), takže ide v podstate o služby, možno tu ÚPČ uplatňovať obzvlášť jednoducho. Výrobné plány pre vzdelávanie a starostlivosť možno vytvárať bez toľkých materiálnych predpokladov, aké si vyžaduje priemysel. Už dnes existujúce časové banky ukazujú, ako ľahko možno do časového hospodárstva integrovať čisté služby. ÚPČ by mohlo byť metódou, pomocou ktorej sa pedagógovia a pedagogičky konečne dostanú na rovnakú úroveň ako inžinieri a inžinierky.

Ak si predstavíme ÚPČ vo veľkom meradle, hneď je jasné, že nie všetky rozhodnutia sa dajú urobiť na úrovni podniku. O infraštruktúre a dlhodobom smerovaní sa musí rokovať buď v odvetvových združeniach, alebo v nadriadených výboroch. Tu si spoločnosť môže stanoviť aj pravidlá pre ekologicky orientovanú výrobu.

Hospodárstvo bez konkurencie a imperatívu rastu by malo potenciál byť racionálnejšie, efektívnejšie a šetrnejšie k zdrojom. Veľká časť svetového obehu tovarov by sa stala zbytočnou, ak by sa spolu so mzdami odstránili aj mzdové rozdiely. Reklamný a finančný priemysel by zanikli. Bez duševného vlastníctva by sa už nikdy nemusel viackrát vyvíjať ten istý výrobok.

Pracovný čas by preto nebolo treba dopĺňať o ďalšie kritériá, ako sú emisie CO₂, aby bol účinným nástrojom na boj proti klimatickej kríze a jej dôsledkom. Pracovný čas nie je žiadna náhodná voľba a „ďalšie faktory“ (Jonna

Klick) nemožno tak jednoducho zohľadniť. Je to jediné univerzálne meradlo: všetky výrobky stoja pracovný čas a všetci ľudia sa vzdávajú časti svojho životného času v prospech spoločnosti.

Všetci podnikoví ekonómovia poznajú kapitalistické nákladové účtovníctvo. To znamená, že základy účtovania pracovného času sú viac-menej vytvorené. Guenther Sandleben to nedávno opísal vo svojej knihe *Spoločnosť po peniazoch* (2022).² Existujú „časové banky“, miestne združenia ľudí, ktorí si navzájom vymieňajú služby bez použitia peňazí. Digitalizácia umožňuje kolektívom jednoducho spravovať poukážky a kontá odpracovaného času. Ekologická kríza „svedčí o nevyhnutnosti plánovania“ (Broistedt a Hofmann). S konceptom ÚPČ netreba čakať na jednu veľkú revolúciu. Skúsenosti s ním možno získať už dnes. Existuje mnoho družstiev a kolektívnych podnikov, ktoré sú demokraticky organizované a majú záujem o ďalšie prepájanie. Na realizáciu stačí len plénum, kus papiera a pero. Vďaka spoločnej účtovnej jednotke ide o veľmi jednoduchý a robustný systém. Problém volá po digitálnych riešeniach, a preto Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času vyvinula voľne dostupnú „aplikáciu na pracovný čas“. Dá sa samostatne „hostovať“ na kolektívnych sieťach, teda sprístupniť na vlastnom serveri, kde ju môžu používať podniky a ich pracujúci.

„Komunizmus už tak dlho existuje len v ideovom nebi,“ napísal raz rezignovane Wolfgang Pohrt, „že človek začína pochybovať, či vôbec niekedy zostúpi na zem.“ Ak sa chceme od nebeských sfér držať čo najďalej, stačí sa zapojiť do konkrétnej realizácie ÚPČ. Treba toho urobiť veľa. Nielen vybudovať nové štruktúry, ale aj prepojiť teóriu ÚPČ s reálnymi zápasmi pracujúcich.

² Pozri Sandleben, G. *Gesellschaft nach dem Geld*. Berlin: PapyRossa, 2022.

9 Zložité výpočty (Hannes Giessler Furlan)

Príroda nie je rajská záhrada. Aby v nej ľudia prežili a vydobyli si slobodu, musia pracovať. Táto nutnosť bude existovať vždy, dokonca aj v komunizme. Podľa Karla Marxa sa však dá zvládnuť racionálnejšie. Skupina medzinárodných komunistov (GIK) pred takmer sto rokmi vypracovala koncepciu, ktorá na to mala slúžiť: kalkulácia pracovného času, vedenie účtovníctva, plánovanie, ako aj takzvané pracovné poukážky, ktoré každému potvrdzujú nárok na také množstvo spotrebných statkov, ktoré zodpovedá vynaloženému pracovnému času.

Naopak Julian Bierwirth si želá úplné oslobodenie od práce a účtovania nákladov, a to hneď. Chce komunizmus na spôsob akéhosi prenatalného alebo rajskeho stavu. Žiaľ, z toho nič nebude: prinajmenšom naše základné životné potreby nás budú aj v komunistickej spoločnosti naďalej nútiť pracovať. Premenovanie „práce“ na „činnosť“ nám nepomôže. Simon Sutterlütli zase tvrdí, že účtovanie pracovného času neodstráni výmennú hodnotu. Pritom si zamieňa pracovný čas s hodnotou, ako už namietal Hermann Lueer.

Správne je to takto: v kapitalizme vynakladanie pracovnej sily vytvára substanciu hodnoty a spoločensky nutný pracovný čas sa prejavuje ako veľkosť hodnoty. To však neznamená, že samotné vynakladanie pracovnej sily či pracovný čas sú kapitalistické určenia.¹ Špecificky kapitalistické sú skôr vlastnícke vzťahy, na základe ktorých sa spoločenská práca vynakladá atomizovane, ako aj prevrátené formy, v ktorých sa dodatočne a v maskovanej podobe prejavujú určenia spoločenskej práce: tovarová hodnota, peniaze,

¹ U Marxa „určenie“ (*Bestimmung*) zväčša označuje jednoducho vlastnosť, charakteristiku, aspekt. Veta teda tvrdí, že vynakladanie pracovnej sily alebo pracovný čas nie sú javy, ktoré by boli typické iba pre kapitalizmus.

kapitál. V týchto formách sa určenia práce vymykajú vedomiu ľudí a žijú si vlastným životom. Komunizmus marxovského typu vychádza z myšlienky, že vlastnícke vzťahy treba revolucionizovať, odstrániť tieto formy, a namiesto toho vedome organizovať vynakladanie pracovnej sily a pracovného času.

Takýto projekt nemusí ísť ruka v ruke s velebením práce, ktoré Bierwirth pripisuje koncepcii GIK. Naopak, hospodárstvo založené na tomto návrhu dokáže zabezpečiť, aby sa na uspokojení potrieb všetkých pracovalo s čo najmenšou námahou. Úplne v súlade s heslom, podľa ktorého sú v komunizme stredobodom pozornosti potreby, a nie zisk. Na tento účel sa potreby musia komunikovať alebo odhadnúť. Spoločnosť musí realisticky posúdiť, čo dokáže z kvantitatívneho aj kvalitatívneho hľadiska vykonať a koľko pracovného času bude stáť výroba rôznych statkov.

Pritom možno rozlíšiť konkrétnu a abstraktnú stránku plánovania. Na jednej strane treba konkrétne určiť a zorganizovať, aké produkty sa majú vyrobiť a aké práce sa na to musia vykonať. Ide tu o suroviny, rozličnú váhu rôznych odvetví, interakcie medzi podnikmi, o reprodukciu a rozšírenú reprodukciu výroby, o krátkodobé výrobné kampane alebo dlhodobé projekty, ochranu zdravia pri práci, kontrolu kvality produktov, ochranu spotrebiteľa a napokon o potreby spoločnosti. Toto konkrétne plánovanie by v komunizme bolo novinkou iba v tom zmysle, že by sa už nepodriaďovalo puďu akumulácie, ktorý je typický pre kapitál. V princípe však tento druh plánovania už existuje. Patrí sem aj ochrana životného prostredia a klímy, po ktorej správne volajú Bierwirth a Klick, no zaraďujú ju mimo plánovania pracovného času.

Obsahom tohto druhého typu plánovania by však malo byť to, čo zostane, keď abstrahujeme od konkrétneho. A to je to, čo sa v kapitalizme vyjadruje hodnotou a peniazmi, a čo by aj v komunizme zostalo základnou jednotkou všetkej výroby: vynakladanie pracovnej sily. Tento aspekt plánovania by bol historickou novinkou. Je dokonca novší, než sa domnievajú niektorí jeho obhajcovia (Klopotek, Broistedt a Hofmann), keď tvrdia, že účtovanie pracovného času už existuje na podnikovej úrovni. Trh totiž robí rozhodujúci a obrovský krok vo výpočte tým, že vyjadruje vynakladanie pracovnej sily v peniazoch a následne napríklad určuje ceny výrobných prostriedkov, ktoré sa potom odhadujú pri internom účtovaní nákladov. V komunizme by sa tento krok vo výpočte musel vykonávať vedome.

Nie je to však také jednoduché, ako tvrdí Friedrich Engels v *Anti-Dühringovi*: „Spoločnosť môže jednoducho vyrábať, koľko pracovných hodín je obsiahnutých v parnom stroji, v hektolitri pšenice z poslednej úrody, v sto štvorcových metroch súkna určitej kvality.“² V tejto súvislosti vzniká niekoľko problémov. Prvý: koľko hodín práce pripadá na jeden štvorcový meter súkna, ak sa v jednej továrni tká pomalšie, v druhej rýchlo a v tretej pomocou robotov? Druhý problém: koľko hodín práce pripadá na hektoliter pšenice, ktorá hnije, pretože sa jej dopestovalo priveľa? Obsahuje nula hodín spoločensky nutnej práce, pretože táto práca sa napokon ukázala ako zbytočná? Alebo obsahuje určitý počet hodín práce, pretože práca naň sa skutočne vynaložila a pracujúci za ňu dostali pracovné poukážky?

Tretí problém: Ako sa v statkoch prejavuje kvalifikácia pracovných síl? Zoberme si parný stroj. Vyrobila ho pracovná sila, ktorú niekto vyškolil. Ako a kde sa prejavuje vynaloženie učiteľskej práce? Štvrtý problém: ak sa parný stroj používa napríklad v textilnej továrni na výrobu súkna, ako sa hodiny práce, ktoré sa v ňom nahromadili, prenesú na mnoho tisíc štvorcových metrov súkna, ktoré sa s jeho pomocou vyrobia počas mnohých rokov používania? Piaty problém: čo dlhodobé investície, napríklad do stavby priehrad, ktorá trvá roky? Ako a v akých spotrebných produktoch sa to prejaví?

Všetky tieto problémy sa týkajú plánovania výroby aj spotreby. Množstvo pracovných poukážok musí napokon zodpovedať množstvu spotrebných statkov v skladoch. Nemalo by nijaký zmysel, respektíve viedlo by to k prázdny regálom a neuspokojeným potrebám, ak by poukážok, ktoré ľudí oprávňujú získať spotrebné statky, bolo viac než spotrebných statkov.

GIK sa usilovala zohľadniť všetky tieto problémy. Napriek tomu sa tento projekt javí ako mimoriadne náročný. Musíme oddelovať dve otázky. Tou prvou je, či by účtovanie pracovného času bolo dobré. Druhá otázka znie, či môže fungovať. Rakúsko-český marxista Karl Kautsky to považoval za nemožné: rovnako by sme sa mohli snažiť zmerať objem vody pomocou sita. V práci *Proletárska revolúcia a jej program* z roku 1922 napokon usúdil, že peňažný mechanizmus sa musí zachovať aj za socializmu. Mohol by sa dať zmeniť, ale nie zrušiť. Čosi také sa aj stalo v reálnom socializme.

² Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 327 – 328.

Sutterlütiti sa domnieva, že účtovanie pracovného času je v podstate to isté, čo reálnosocialistické plánované hospodárstvo. V skutočnosti však v reálnom socializme nikdy a nikde nedochádzalo ku kalkulácii na základe pracovného času. Existovala síce ekonomická kalkulácia, a to aj pre spoločnosť ako celok, no zakladala sa na peniazoch. Tie navyše obiehali, a nikde v socializme neexistovali úradníci, ktorí vedome počítali spoločensky nutný pracovný čas.

Spočiatku bolo cieľom reálneho socializmu bezpeňažné hospodárstvo. Hovoril o ňom aj Stalin. Tento cieľ sa však nepodarilo dosiahnuť. Najprv sa objavovali pokusy vysvetliť pretrvávanie peňazí a tovarov nedostatočnou premenou vlastníckych vzťahov. Keď sa neskôr brutálne presadzovalo zospoločenštenie chápané ako zoštátnenie, predpokladalo sa, že existenciu peňazí vyvoláva nedostatočné plánovanie a syntéza celého hospodárstva. Až koncom päťdesiatych rokov sa politika a ekonómia v krajinách reálneho socializmu začali vyrovnávať s peňažnou a tovarovou ekonomikou.

Che Guevara sa s tým odmietal zmieriť a veril, že kľúčom k výstavbe komunizmu je prekonanie egoizmu. Kým bude egoizmus otravovať duše, ľudia budú pracovať za mzdu a cieľom podnikov bude dosahovať zisk, čo znamená, že kategórie ako peniaze a tovar budú pretrvávať. Namiesto egoizmu musí u všetkých členov a členiek spoločnosti nastúpiť zmysel pre kolektív. Che dúfal v zásadnú premenu vedomia a v príchod Nového človeka, nezištného, socialistického človeka, ktorý by dobrovoľne prinášal obeť. Podobná predstava o komunizme sa objavuje aj u Sutterlütitiho a Klick. Zmysel pre kolektív sa u nich volá solidarita. Klick podobne stavia individuálny úžitok do zlého svetla a dúfa v „novú komunistickú subjektivizáciu“.

Z Che Guevarovej myšlienky, našťastie, zišlo – našťastie aj pre individuálny úžitok. Ten má iste aj svoje temné stránky, ale patrí medzi hybné sily individuácie a prispieva aj k odporu proti vykorisťovaniu a glajchšaltovaniu.³ Marx a GIK sa správne obávajú prudkých pokusov zbaviť sa individuálneho úžitku. Namiesto toho by pri výmene práce za spotrebné statky mal dostať regulovanú podobu.

³ Ako „individuácia“ sa v psychológii označuje proces, v ktorom si človek uvedomuje a vytvára svoju vlastnú osobnú identitu odlišnú od iných ľudí. „Glajchšaltovaním“ sa myslí tlak na uniformitu a podriadenie človeka vnúteným normám.

10 Komunizmus je sloboda (Søren Mau)

Článok vychádza z textu, ktorý pôvodne vyšiel v časopise *Information*. Z dánčiny do angličtiny ho preložila Sherilyn Nicolette Hellberg. V anglickej verzii, ktorá je základom nášho prekladu, vyšiel na blogu vydavateľstva Verso.

Len málokto dnes ešte bráni kapitalizmus. Väčšina si uvedomuje jeho absurditu a kritika existujúceho systému je zvyčajne presvedčaním presvedčených. Ideologický konflikt sa už neodohráva medzi tými, ktorí kapitalizmus obhajujú, a tými, ktorí ho odmietajú, ale skôr medzi nádejou a rezignáciou. Našou úlohou ako antikapitalistov a antikapitalistiek dnes možno nie je ani tak presvedčiť ostatných, že kapitalizmus je deštruktívny, ako skôr posilniť vieru v skutočnú možnosť organizovať náš spoločný život úplne iným a lepším spôsobom.

Hoci mnohých intelektuálov a intelektuálky ich vlastná samolúboosť vedie k iným záverom, posilnenie takejto viery vo všeobecnosti nie je otázkou správnych myšlienok, argumentov a analýz. Je to skôr výsledok konkrétnych skúseností s tým, že sme schopní konať a uskutočňovať zmeny spolu s inými ľuďmi. Ak milióny ľudí v prvých desaťročiach 20. storočia považovali socializmus za reálnu možnosť, ktorá bola na dosah, nebolo to preto, že socialistickej inteligencii sa konečne podarilo dostatočne vybrúsiť svoje argumenty. Bolo to preto, lebo hnutie pracujúcich v čase svojho rozkvetu vytvorilo politické organizácie, ktoré ľuďom dokázali poskytnúť živú skúsenosť s dosahovaním konkrétnych zlepšení kvality života prostredníctvom kolektívnej akcie. Krásne utópie nemajú význam, ak ich nesprevádza dôvera v schopnosť kolektívnej akcie zmeniť chod dejín. A taká dôvera sa nedá vyčarovať dobrými argumentmi: nevyhnutným základom pre predstavy o inej a lepšej spoločnosti sú politické spoločenstvá.

To však neznamená, že na myšlienkach nezáleží. Idey o dobrej spoločnosti nikdy nemôžu *samy osebe* viesť k historickým zmenám, no to im nebráni byť súčasťou takého procesu. Za vhodných politických a historických okolností môžu fungovať ako orientačné body, ktoré nám pomáhajú pri rozhodovaní o tom, ako konať. Preto má zmysel diskutovať o tom, ako by vyzerala slobodná spoločnosť. A to je niečo, čo antikapitalisti a antikapitalistky príliš dlho zanedbávali.

Našťastie existujú náznaky, že situácia sa mení. Čoraz viac ľudí uvažuje o tom, ako by mohla vyzeráť postkapitalistická spoločnosť, a diskusie o „*bezrastovom komunizme*“ (*degrowth communism*), „*socializme na polovičnej Zemi*“, „*plne automatizovanom luxusnom komunizme*“, období „*po nedostatku*“ (*post-scarcity*), „*záchranárskom komunizme*“ (*salvage communism*) a „*sve-tovej komúne*“¹ sa množia. Minulý rok teoreticky M. E. O'Brien a Eman Abdelhadi publikovali víziu komunistického New Yorku s názvom *Všetko pre každého: Orálna história newyorskej komúny, 2052 – 2072*. Autori a autorky ako Aaron Benanav, Jasper Bernes či Cordelia Belton v súčasnosti pracujú na knihách o komunizme, ktoré, dúfajme, čoskoro vyjdú a iste prinesú dôležitý príspevok k súčasným diskusiám o ekonomických a politických štruktúrach našej komunistickej budúcnosti.

Komunizmus je demokracia

V kapitalizme sa ekonomická aktivita spoločnosti organizuje na základe jediného princípu: zisku. Väčšina rozhodnutí o tom, čo sa má vyrábať a v akých množstvách, kto to má vyrábať, kde a ako sa to má vyrábať a kto má získať výnosy z výroby, sa ponecháva na súkromné subjekty, ktoré sa usilujú o zisk. Komunizmus nespočíva prosto v nahradení tohto princípu iným ekonomickým princípom, ale skôr v umožnení demokratického rozhodovania o tom, ako by mali byť organizované naše spoločné činnosti a zdroje.

Ľudia sú *spoločenské* bytosti, pretože žijú v skupinách a navzájom od seba závisia, pokiaľ ide o ich prežitie. Zároveň sú *prírodnými* bytosťami, pretože

¹ Pozri aj český preklad tohto textu, „*Kontury celosvětové komuny*“, ktorý pripravili Přátelé komunizace.

závisia od ekosystému, ktorý nepatrí nikomu, a preto patrí *všetkým*. Prístup jednotlivca k vlastným materiálnym podmienkam existencie je vždy sprostredkovaný spoločenskými vzťahmi. To je len iný spôsob, ako povedať, že ide vždy o politickú záležitosť. Sloboda preto nikdy nemôže tkvieť len v absencii nadvlády spoločnosti nad jednotlivcom. Musí spočívať aj v možnosti jednotlivcov zúčastňovať sa na politických procesoch, ktoré formujú ich vzťah k podmienkam existencie. Inak povedané, ľudia sú od prírody politicke živóčíchy, ktorých sloboda sa môže realizovať a udržiavať len prostredníctvom kolektívneho sebaurčenia – čiže toho, čo nazývame *demokraciou*. Komunizmus je snahou brať tento demokratický ideál čo najväčšie, a ako taký je víziou slobody. Demokraciu musíme, ako hovorí **Ellen Meiksins Wood**, „nanovo pochopiť nielen ako politickú, ale aj ako ekonomickú kategóriu [...], ako ekonomický regulátor, *hnací motor* hospodárstva“.

Nie je to životný štýl

Komunizmus neznamená konkrétnu predstavu o dobrom živote. Komunizmus nie je životný štýl ani fantázia o tom, že každý aspekt života jednotlivca sa stane predmetom politického rozhodovania; nie je to romantický kult komunity ani sen o komúnach, táborákoch a kultúre DIY. Komunizmus je snaha vytvoriť inštitúcie, ktoré by dokázali zabezpečiť čo najvyšší stupeň individuálnej slobody a demokratickej kontroly nad tými aspektmi ľudského života, ktoré sú nevyhnutne spoločenské. Komunizmus je rovnako pre introvertov a pustovníkov, ako aj pre nadšené kolektivistky.

Komunizmus vychádza z akceptácie faktu, že existujú také aspekty nášho života, ktoré sú ontologicky kolektívne, a preto ich nemožno ponechať na jednotlivcov. Najlepším príkladom je pôda: pôvodne nepatrí *nikomu*, a teda *všetkým*, a tak rozhodnutia o tom, čo s ňou robiť, musia byť demokratické. Komunizácia našich spoločných podmienok existencie sa nezakladá na morálnom nároku, podľa ktorého spoločné alebo kolektívne je akosi vznešenejšie, lepšie alebo vyššie než jednotlivé. Naopak, stojí na jednoduchom poznaní, že reprodukcia ľudského druhu je zo svojej podstaty spoločenská a že dôsledná demokratizácia spoločných aspektov tejto reprodukcie je jediným rozumným

záverom z tejto skutočnosti. Všetky aspekty života, o ktoré sa možno postarať individuálne, však spravidla zostanú individuálnymi záležitosťami.

Prvoradým predpokladom komunizmu je, aby sa základné podmienky života spoločnosti dostali pod demokratickú kontrolu. Štát by sa zrušil, všetky súkromné spoločnosti by boli rozpustené a všetky výrobné prostriedky – pôda, budovy, stroje atď. – by spolu s bohatstvom vyššej triedy boli vyvlastnené. Zároveň by bolo treba vybudovať nové inštitúcie, ktoré by nielen prevzali mnohé funkcie zvyčajne spájané so štátom, ale by aj riadili a dohliadali na ekonomiku.

Ide teda o rozsiahle a komplexné rozšírenie demokracie. O tom, čo chceme, by sme rozhodovali *my*, namiesto toho, aby sme ekonomické rozhodnutia prenechali trhovým silám.

Komúna

Nazvime základnú jednotku inštitucionálnej štruktúry komunizmu komúnou. Každý by si musel vybrať svoju domovskú komúnu, no každý by mohol žiť v ktorejkoľvek komúne, ktorú by si vybral. Líšili by sa veľkosťou v závislosti od ich revolučnej predhistórie, ako aj od ich konkrétneho geografického, kultúrneho a historického kontextu. Niektoré by boli silno urbanizované a ich obyvateľstvo – nazvime ho *komunardstvo* – by sa počítalo v miliónoch, zatiaľ čo tie v riedko osídlených oblastiach alebo na vylúdných ostrovoch by mohli mať veľmi málo obyvateľov, aspoň spočiatku. Komunizmus bude postupne zmenšovať rozdiely medzi mestom a vidiekom, ale na začiatku ho bude treba vybudovať vo svete, ktorý sa formoval počas stáročí intenzívnej kapitalistickej urbanizácie. Silno urbanizované oblasti, ako je Tokio alebo Šanghaj, by sa zmenili na niekoľko veľkých mestských komún.

V ideálnom prípade by každá komúna ovládala všetko potrebné na pokrytie potrieb svojho obyvateľstva – od pôdy, vody, energie a iných prírodných zdrojov až po pracovnú silu, technológie, výskum a vzdelávanie. Rozhodnutia by mali vo všeobecnosti prijímať priamo tí a tie, ktorých sa týkajú, alebo by sa mali prijímať čo najbližšie k nim, aby sa zabezpečila vysoká miera autonómie a minimalizovalo sa riziko nedemokratickej centralizácie moci.

Tento ideál sa však v praxi nedá uskutočniť – aj preto, lebo jednou zo základných podmienok všetkých komún je stabilná biosféra. Tú možno zabezpečiť iba prostredníctvom určitej formy globálnej regulácie využívania spoločných prírodných zdrojov. Vzájomná spolupráca medzi komunami by tiež mala zjavné výhody. Dve susediace komuny by sa napríklad mohli rozhodnúť, že svoje zdroje dajú dokopy a zamerajú ich na oblasť infraštruktúry alebo vzdelávania. Takéto dohody by pravdepodobne viedli k vytvoreniu akejsi pyramídovej štruktúry pozostávajúcej z politických inštitúcií s rozhodovacími právomocami, ako aj z fór na koordináciu, výmenu poznatkov a vzájomnú pomoc. V komunizme by sa častejšie konali referendá, ale nie všetky rozhodnutia by sa mohli prijímať týmto spôsobom. Potrebovali by sme aj zastupiteľské zhromaždenia, kde by sa kreslá mohli obsadzovať kombináciou volieb a lotérií, čo by bránilo vzniku politickej elity a profesionalizácii politiky, ktorá imituje trh. Azda najdôležitejšou úlohou komuny by bolo prijímanie a realizácia hospodárskych plánov, ktoré by nahradili trhové mechanizmy. Mohlo by to vyzeráť asi takto: všetky komuny a výrobné jednotky by pravidelne ohlasovali svoje potreby a želania. Na základe verejne dostupných údajov o nich, ako aj o dostupných zdrojoch a výrobných kapacitách by rôzne politické organizácie predkladali návrhy hospodárskych plánov, v ktorých by boli načrtnuté výrobné ciele na obdobie dvoch rokov. Tento proces by sa niekoľkokrát zopakoval v spojení s verejnými stretnutiami, vypočutiami a rôznymi formami diskusií, aby sa zabezpečila maximálna miera demokratickej participácie. Nakoniec by sa definitívny plán schválil v referende. O presných podrobnostiach realizácie by rozhodovali zastupiteľské zhromaždenia v spolupráci s výrobnými jednotkami.

Verejný sektor

V komunizme by sa hospodárstvo rozdelilo na dva sektory. Aaron Benanav si požičiava terminológiu od Marxa a nazýva ich ríšou nevyhnutnosti a ríšou slobody.² Mohli by sme ich volať aj verejný a súkromný sektor. Vo verejnom

² Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 3, Bratislava: Pravda, 1987, s. 699 – 700.

sektore – v ríši nevyhnutnosti – „by sme si podelili“, ako píše Benanav, „práce nevyhnutné na kolektívnu reprodukciu, rozdelili by sme si povinnosti, pričom by sme brali do úvahy individuálne schopnosti a sklony“. Okrem iného by sem patrilo poľnohospodárstvo, zdravotníctvo, bývanie, vzdelávanie, výskum, starostlivosť o deti a starých, verejná doprava, infraštruktúra, médiá, spotrebný tovar a to, čo dnes nazývame kapitálové statky.

Spomínané dvojročné plány možno považovať za zoznam všetkého, čo má verejný sektor vyrobiť. Plán možno prepočítať na určité množstvo pracovných hodín potrebných na dosiahnutie týchto cieľov. Tieto hodiny by sa v ideálnom prípade rovnomerne rozdelili medzi všetkých dospelých komunardov schopných pracovať. Konkrétne úlohy by sa prideliť podľa schopností a potrieb každého jednotlivca. Od každého by sa teda mohlo vyžadovať napríklad dvadsať hodín práce týždenne.

V kapitalizme je značná časť práce, ktorá je najpotrebnejšia na udržanie života, buď neviditeľná, alebo sprivatizovaná vo forme neplatennej práce v domácnosti. Kapitalistické oddelenie platenej a neplatennej práce, produkcie a reprodukcie, ktoré je dôležitým zdrojom rodového útlaku, by v komunizme zmizlo, preto by sa reprodukčná práca považovala za súčasť spoločnej pracovnej náplne komúny.

Na zabezpečenie súladu medzi potrebami komúny a potrebami a možnosťami komunardov a komunardiek by sa dali použiť rôzne stimuly. Za mimoriadne nepopulárnu úlohu by sa napríklad mohol započítať dvojnásobok odpracovaných hodín. Alebo by sa na ňu vzťahovali osobitné výhody, ako napríklad prístup k atraktívnejšiemu bývaniu či atraktívnejším pracovným podmienkam. Oblúbenejšie úlohy by sa mohli prideliť na základe losovania alebo by sa mohli kombinovať s tými neoblúbenými. Súlad medzi vzdelávacím systémom komúny a očakávanými potrebami by sa dal dosiahnuť pomocou podobnej stratégie, čím by sa zabránilo nedostatku špecializovanej pracovnej sily. Takto by mohla vzniknúť deľba práce, v ktorej by väčšina úloh bola rovnako príťažlivá a neexistovali by tu skupiny ľudí nútené prevziať tie najhoršie úlohy – ako je to v súčasnosti v kapitalizme.

Všetko, čo sa vo verejnom sektore vyrobí, by sa rozdeľovalo bez použitia peňazí. Bývanie, zdravotná starostlivosť, lieky, vzdelávanie, starostlivosť o deti, verejná doprava a stravovanie vo verejných jedálňach by boli bezplatné a do-

stupné pre všetkých bez akejkoľvek kontroly. Bývanie by sa pridelovalo prostredníctvom lotérie a čakacích zoznamov. Základná myšlienka, na ktorej sú založené verejné knižnice, by sa mohla rozšíriť aj na veci ako náradie, bicykle, hudobné nástroje, umenie a oblečenie, ako to nedávno navrhol dánsky politik **Pelle Dragsted**.

Spotrebný tovar spojený s rôznymi individuálnymi preferenciami (ja mám rád vermut, vám viac chutí fernet) by sa dal „kúpiť“ pomocou digitálnych poukázok. Všetci obyvatelia a obyvateľky komúny by každý týždeň dostávali kupóny, ktoré by mohli použiť na služby a výrobky dostupné vo verejných skladoch. Nešlo by o peniaze, pretože kupóny by boli osobné a ich platnosť by po určitom období (povedzme troch mesiacov) vypršala. To znamená, že by sa nedali prenášať ani hromadiť.

Súkromný sektor

Komúna by vyrábala a distribuovala všetko, čo komunardi potrebujú na dobrý, dlhý, zdravý a stabilný život. Zodpovedala by za výstavbu a údržbu bývania, elektriny, ciest, kanalizácie, železníc či internetu; vyrábala by potraviny a lieky, oblečenie, telefón, nábytok, televíziu a knihy; starala by sa o vás, vaše deti, starých a chorých.

Komúna by však nedokázala uspokojiť všetky potreby obyvateľstva. V kapitalizme to, čo sa bude vyrábať, závisí od kúpyschopného dopytu jednotlivcov: „spoločenská moc sa stáva súkromnou mocou súkromnej osoby“, ako to vyjadril Marx v *Kapitáli*.³ V komunizme by sa rozhodnutia o tom, čo sa bude vyrábať, prijímali demokraticky. Komúna by sa teda mohla rozhodnúť, že nebude vyrábať určité výrobky, aj keď by si to niektorí komunardi želali. V takýchto prípadoch by komunardi spravidla mohli tieto veci vyrábať sami vo svojom voľnom čase.

Výrobky, ktoré sa komúna rozhodla nezahrnúť do svojho hospodárskeho plánu, by sa mohli vyrábať v súkromnom sektore čiže v ríši slobody – teda v tej časti ekonomiky, ktorú by komunardi spravovali vo svojom voľnom čase. Tu by každý vyrábal a obchodoval podľa vlastného želania, pričom

³ Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 122.

by sa dodržiavali určité demokraticky stanovené limity (napríklad žiadna produkcia a obchod s ľuďmi, zbraňami či tvrdými drogami). Komunardi by tiež mohli vytvárať inštitúcie a technológie, ktoré by uľahčili a regulovali výmenu – napríklad určitý druh peňazí.

Predstavme si napríklad, že sme sa demokraticky rozhodli vyrábať bicykle len v jednej farbe, aby sa skrátil pracovný čas pre všetkých. Ak bude niekto zúfalo túžiť po červenom bicykli, bude si môcť z verejného skladu zobrať nenamaľovaný bicykel (samozrejme, zadarmo, ako všetko ostatné) a namaľovať si ho sám. Alebo ho zanesie do dielne na výrobu bicyklov, ktorú vo voľnom čase založila iná skupina komunardov, a nechá si ho namaľovať výmenou za niečo iné. Z tohto príkladu je snáď jasné, že „súkromný sektor“ je len názov pre tie produktívne činnosti, ktorým sa komunardi venujú vo voľnom čase.

Hranicu medzi týmito dvoma sektormi by demokraticky určila obec. Vždy ide o otázku: je toto taká potreba, za ktorú chceme prevziať kolektívnu zodpovednosť, alebo je to niečo, čo necháme na komunardoch, aby sa o to postarali sami? Energiu, budovy a suroviny potrebné na výrobu mimo verejného sektora by komúna poskytovala buď zadarmo, alebo výmenou za výrobky či služby.

Nie je však tento súkromný sektor len inou formou kapitalizmu? Odpoveď je záporná, pretože komúna by všetkým komunardom vždy zaručovala nepodmienený prístup k životným potrebám. To znamená, že každý by sa vždy mohol úplne stiahnuť zo súkromného sektora. Pôda, bývanie a pracovná sila by sa nikdy nestali tovarmi. Peniaze by existovali výlučne ako prostriedok výmeny a nedali by sa používať na to, aby jedni získali moc nad druhými.

Život v komunizme

Kapitalizmus po stáročia uprednostňoval zisk pred prírodou. V dôsledku toho nám teraz zostalo niečo, čo komunistický autor **Eskil Halberg** nazval planétou z druhej ruky. Potrebujeme to, čo organizácia *The Salvage Collective* vo svojom manifeste *Tragédia robotníka* (2021) nazýva záchranárskym komunizmom. Komúna by značnú časť zdrojov musela venovať ekologickej obnove. Demokratizácia našich spoločných kapacít by umožnila regulo-

vať využívanie prírodných zdrojov, a tým zabezpečiť podmienky existencie pre budúce generácie ľudí a ostatných živých tvorov, s ktorými sa delíme o túto Zem.

Predstava komunizmu, ktorú som tu opísal, sa líši rovnako od kapitalizmu ako od autoritárskeho štátneho socializmu 20. storočia. Prečo ju teda vôbec nazývať „komunizmom“, slovom, ktoré sa tak silno spája so stalinskou diktatúrou? Z rovnakého dôvodu, pre ktorý by sme sa nemali vzdávať pojmu „demokracia“ iba preto, že figuruje v názve Nemeckej demokratickej republiky alebo Kórejskej ľudovodemokratickej republiky. O niektoré slová sa oplatí bojovať. Namiesto toho, aby sme pojem komunizmu prenechali typicky buržoáznemu falšovaniu dejín, mali by sme trvať na pokračovaní v dlhej, neprerušenej tradícii. Tá už viac ako stopäťdesiat rokov pod zástavou komunizmu – a zároveň v jednoznačnej opozícii voči autoritárskemu štátnemu socializmu – bojuje za slobodnú spoločnosť.

Ako by teda vyzeral život v komunizme? Komunistická spoločnosť by bola predovšetkým slobodná, beztriedna a rozmanitá. Komunizmus by každému poskytol slobodu utvárať svoj život podľa vlastných predstáv. Komunizmus by bol synonymom demokratickejšieho rozhodovania, kratšieho pracovného času, lepšieho bývania, kvalitnejších potravín a stabilnej biosféry, ako aj niečoho, čo kapitalizmus nikdy nemôže ponúknuť – ekonomickej istoty. V kapitalizme nikdy neviete, kedy prepúšťanie, inflácia alebo hospodárska kríza podpíliť konár, na ktorom sedíte. V komunizme by sa nikto nemusel obávať, že ho odstrihnú od prístupu k základným životným potrebám. Inými slovami, komunistický život bude slobodný, bezpečný a dobrý – pre *všetkých*.

Časť II

Príloha: Paul Mattick o návrhu GIK

11 Čo je to komunizmus? (1934)

Článok bol pôvodne publikovaný v chicagskom časopise *International Council Correspondence* (Medzinárodná korešpondencia rád, roč. 1, č. 1, október 1934, s. 1 – 9), ktorý v rokoch 1934 – 1943 pod rôznymi názvami vydával Paul Mattick.

V komunizme už výrobný proces nie je procesom zhodnocovania kapitálu, ale len pracovným procesom, v ktorom si spoločnosť berie z prírody spotrebné prostriedky, ktoré potrebuje. Už sa nevyrábajú hodnoty, ale len užitočné statky. Jediné, čo tu môže slúžiť ako ekonomické kritérium, je pracovný čas vynaložený na výrobu statkov. Nevyhnutnosť používať určité kritérium sa nedá poprieť, pretože výroba aj výrobné kapacity sa musia prispôbovať spoločenskej potrebe. Spôsob, akým sa nevyhnutne prejavuje regulované komunistické hospodárstvo, teda už nie je „hodnota“, ale vedomá kalkulácia množstiev užitočných statkov a množstva bezprostredného pracovného času potrebného na ich výrobu.

Z hľadiska marxizmu preto nemožno ruské experimenty s plánovaným hospodárstvom pokladať za socialistické. Ruská prax sa neriadi komunistickými zásadami, ale zákonmi kapitalistickej akumulácie. Máme tu, hoci v modifikovanej podobe, výrobu nadhodnoty pod ideologickou zásterkou „budovania socializmu“. Námezdny vzťah je totožný s kapitalistickou výrobou, a v Rusku tento vzťah tvorí základ existencie rastúcej byrokracie s čoraz väčšími privilégiami. Bez ohľadu na stále prítomné súkromno-kapitalistické prvky treba túto byrokráciu považovať za novú triedu, ktorá si prisvojuje nadprácu a nadhodnotu. Z ruskej skúsenosti nemožno vyvodiť žiadne pozitívne závery vo vzťahu ku komunistickej výrobe a rozdeľovaniu. Ponúka len príklady toho, ako sa komunizmus nedá rozvíjať.

Rozhodujúce problémy komunistickej ekonomiky totiž vyvstanú až po úplnom odstránení trhu, námezdnej práce, peňazí atď. Samotný fakt existencie

námezdného vzťahu znamená, že výrobné prostriedky nie sú pod kontrolou výrobcov, ale stoja proti nim v podobe kapitálu. Táto okolnosť si potom vynucuje, aby mal proces reprodukcie formu akumulácie kapitálu. Tá je podľa marxistickej teórie – ktorá je tiež platná ako teória krízy a krachu – zároveň akumuláciou biedy. Preto aj ruskí robotníci v skutočnosti chudobnejú rovnakým tempom, v akom sa akumuluje kapitál. Produktivita ruských robotníkov rastie rýchlejšie než ich mzdy; z rastúceho spoločenského produktu teda dostávajú stále relatívne menší podiel. Pre Marxa je toto *relatívne zbedačovanie* pracujúceho obyvateľstva v procese akumulácie iba *momentom procesu absolútneho zbedačovania*; je to len iný výraz pre rastúce vykorisťovanie pracujúcich. Sotva ho môžeme nazývať „rozvojom socializmu“.

Podstatu bolševickej „teórie zospoločenšenia“¹ možno načrtnúť takto. Po revolučnom prevrate, t. j. po vyvlastnení kapitálu, prechádza moc nad výrobnými prostriedkami, a teda aj kontrola nad výrobou a rozdeľovaním výrobkov, do rúk štátneho aparátu. Ten potom na základe plánu organizuje jednotlivé odvetvia výroby a v podobe štátnych monopolov ich dáva do služieb spoločnosti. S pomocou štatistiky ústredný orgán vypočítava a určuje rozsah či druh výroby, ako aj rozdelenie výrobkov a výrobcov.

Výrobné prostriedky tu síce prešli z rúk súkromných podnikateľov do rúk štátu, no pokiaľ ide o výrobcov, nič sa nezmenilo. Ich možnosť disponovať produktmi svojej práce tu nie je o nič väčšia ako v kapitalizme, pretože stále nemajú kontrolu nad výrobnými prostriedkami. Rovnako ako predtým je pre nich jediným prostriedkom živobytia predaj pracovnej sily. Rozdiel je iba v tom, že už nemajú do činenia s jednotlivým kapitalistom ako tým, kto kupuje pracovnú silu, ale s *úhrnným kapitalistom*, štátom. V mysli bolševického teoretika, rovnako ako podľa sociálneho demokrata, monopolistický kapitalizmus už „dozrel na zospoločenšenie“ výroby; zostáva len dať „socialistickú“ formu aj rozdeľovaniu.

Rozhodujúcim aspektom je pre oboch *organizačno-technická* stránka výrobného procesu. Považuje sa za stránku, ktorú už rozvinul monopolistický

¹ Termínom „zospoločenšenie“ (*Sozialisierung*) má Mattick na mysli odstránenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a prevzatie kontroly nad nimi zo strany spoločnosti, resp. jej orgánov. Ako je zrejmé z tohto i nasledujúceho článku, v Mattickovom ponímaní nemá ísť o „znárodnenie“ alebo „zoštátnenie“.

kapitalizmus alebo ktorú stačí od neho okopírovať. V skutočnosti je však základným faktorom komunistickej ekonomiky niečo iné: *ekonomický vzťah medzi výrobkom a výrobcom*.

Predstava, že prostá centralizácia výrobných prostriedkov v rukách štátu sa dá považovať za zospoločenšenie, zabránila tomu, aby sa prakticky využívala účtovná jednotka, ktorá zodpovedá komunistickej ekonomike. Centralizovaná moc nad spoločenskou výrobou a rozdeľovaním nepripúšťala žiadnu formu účtovníctva ako náhrady peňažného hospodárstva, pomocou ktorej by sa dal zabezpečiť nepretržitý hospodársky proces. Ruské pokusy o naturálne hospodárstvo v období „vojnového komunizmu“ úplne stroskotali. Bolo potrebné znovu zaviesť peňažné hospodárstvo.

V kapitalizme majú výrobné prostriedky (p) a pracovná sila (l) formu konštantného (c) a variabilného (v) kapitálu.² Hodnoty $c + v$ sa môžu kapitalisticky uplatniť len vtedy, ak umožňujú produkciu nadhodnoty (m). Vzorec kapitalistickej výroby je teda $c + v + m$. Len preto, že $p + l$ vystupujú ako $c + v$, možno dosiahnuť m . Ak $c + v$ odpadne, odpadne aj m a naopak. To, čo zostane, je konkrétna, materiálna forma $c + v$, teda $p + l$, výrobné prostriedky a pracovná sila. Komunistický vzorec výroby je preto $p + l$.

Vývoj p a l prebieha v každej spoločnosti; nie je ničím iným ako „výmenou látok medzi človekom a prírodou“.³ Vzorec $c + v + m$ je však historicky spätý s kapitalistickou spoločnosťou. Ak v kapitalizme určuje vývoj $c + v$ len záujem o m , pretože potreba rozširovania kapitálu tu prevažuje nad spoločenskými potrebami, v komunizme naopak určujú vývoj $p + l$ len spoločenské potreby. Vzorec $c + v + m$ predpokladá výmenu medzi vlastními $c + v$ a vlastními l . Ak chýba $c + v$, chýba aj táto výmena. O komunistickom hospodárstve možno hovoriť až vtedy, keď p nestoja proti pracujúcim vo forme kapitálu, ale sú len nástrojom spoločnosti a *ničím iným*:

„Jeho spoločensky plánovité rozdeľovanie [t. j. rozdeľovanie pracovného času] riadi správnu proporciu medzi rôznymi pracov-

² Preberáme tu symboliku, ktorá sa používa v anglickom preklade *Základných zásad*, a ktorá sa líši od tej v Mattickovom texte, ako aj od konvencií v slovenskom preklade Marxovho *Kapitálu*.

³ Mattick tu odkazuje na Marxovu analýzu pracovného procesu. Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 157.

nými funkciami a rôznymi potrebami. Na druhej strane pracovný čas zároveň slúži ako miera individuálneho podielu výrobcu na spoločnej práci a teda aj na časti individuálne spotrebovaného spoločného produktu. *Spoločenské vzťahy ľudí k ich prácam a k produktom ich práce tu ostávajú priehľadne jednoduché tak vo výrobe, ako aj v rozdeľovaní.*⁴

Ak sa za účtovnú jednotku komunistickej spoločnosti vezme priemerná spoločenská pracovná hodina, musí byť schopná obsiahnuť všetky kategórie výroby a rozdeľovania. Jednotka pracovnej hodiny sa teda musí dať aplikovať na kvantitatívnu spotrebu, kvantitatívnu reprodukciu a kvantitatívne rozširovanie výrobných síl. Každý podnik musí zistiť počet pracovných hodín, ktoré spotrebuje, aby ich bolo možné nahradiť v rovnakom rozsahu. Kalkulácia pomocou pracovných hodín nie je zložitá, pretože všetky predpoklady na ňu už vytvorilo kapitalistické účtovanie nákladov. Najmä kapitalistický proces racionalizácie vyvinul účtovné metódy, ktoré umožňujú určiť cenu nákladov ako celok a zároveň do posledného detailu. A hoci sú tieto metódy dnes spojené so spoločným menovateľom, ktorým sú peniaze, prevod týchto postupov na pracovné hodiny nebude predstavovať žiadne ťažkosti.

Vzorec výroby v každom podniku, ako aj v celej spoločnosti, je veľmi jednoduchý. Už sme ho uviedli takto: $p + l = \text{produkt}$. Ľudská pracovná sila pomocou výrobných prostriedkov vyrába určité množstvo statkov. Možno rozlíšiť dva druhy výrobných prostriedkov: fixné a cirkulujúce. Náš vzorec teda môžeme spresniť v súlade s týmto rozlíšením:⁵

p	+	c	+	l
stroje atď.		suroviny atď.		pracovná sila
10 000		70 000		70 000
pracovných hodín		pracovných hodín		pracovných hodín

⁴ Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 1, Bratislava: Pravda, 1985, s. 81 (kurzíva – Paul Mattick).

⁵ V tabuľke a všetkých ďalších vzorcoch sa malé písmeno c používa na označenie cirkulujúcej časti výrobných prostriedkov (napr. surovín). Nemá sa na mysli konštantný kapitál, na ktorého označenie sa v marxistickej spisbe obvykle tiež používa symbol c .

Predpokladajme, že údaje sa vzťahujú na továreň na výrobu obuvi: $p + c + l = 50\,000$ párov topánok čiže $10\,000 + 70\,000 + 70\,000 = 150\,000$ pracovných hodín, takže na každý pár sa vynaložia v priemere tri hodiny práce. V tomto vzorci máme zároveň reprodukčný vzorec pre jednoduchú reprodukciu. Vieme, koľko pracovných hodín sa vynaložilo na výrobu 50 000 párov obuvi. Rovnaký počet pracovných hodín sa podniku musí vrátiť. To, čo platí pre jeden podnik, platí aj pre celú spoločnosť, ktorá je len súhrnom všetkých podnikov. Celkový spoločenský produkt je súčtom $p + c + l$ všetkých podnikov. Aby sme vzorec výroby jednotlivých podnikov odlišili od vzorca výroby celej spoločnosti, budeme používať veľké písmená. Vzorec pre spoločenský produkt (SP) potom znie: $P + C + L = SP$. Ak predpokladáme, že P (súčet všetkých fixných výrobných prostriedkov) predstavuje 100 miliónov pracovných hodín, príslušný súčet C predstavuje 600 miliónov a vynaložený pracovný čas (L) sa rovná 600 miliónom hodín, pre celkový produkt dostávame:

$$P + C + L = SP$$

čiže

$$100 \text{ mil.} + 600 \text{ mil.} + 600 \text{ mil.} = 1300 \text{ mil.}$$

V podmienkach jednoduchej reprodukcie (t. j. keď nedochádza k rozširovaniu výroby) to znamená, že z celkovej produkcie, ktorá predstavuje 1 300 miliónov pracovných hodín, sa produkt zodpovedajúci 600 miliónom pracovných hodín odovzdá spotrebiteľom vo forme spotrebných prostriedkov.

Uplatňovanie spoločensky priemernej pracovnej hodiny ako účtovnej jednotky predpokladá existenciu rád pracujúcich (sovietov). Každý podnik vystupuje ako samostatná jednotka a zároveň je, ako ukážeme neskôr, spojený so všetkými ostatnými podnikmi. V dôsledku delby práce má každý podnik určité konečné výrobky. Pomocou výrobného vzorca $p + c + l$ môže každý podnik vypočítať pracovný čas obsiahnutý vo svojich konečných výrobkoch. V továrni na obuv, ktorú tu berieme ako príklad, obsahuje jeden konečný výrobok (pár topánok) v priemere tri pracovné hodiny. Tento priemer možno zistiť pre každý výrobok v každom podniku. Konečný produkt podniku, pokiaľ nie je určený na individuálnu spotrebu, putuje do iného podniku buď vo

forme p , alebo c . Aj tento druhý podnik vypočíta náklady na svoje konečné výrobky v pracovných hodinách. To isté platí aj pre všetky ostatné podniky bez ohľadu na ich veľkosť alebo druh ich produktov.

Keď jednotlivé podniky určia priemerný pracovný čas obsiahnutý vo svojich výrobkoch, zostáva ešte zistiť spoločenský priemer. Všetky podniky rovnakého charakteru, t. j. vyrábajúce rovnaký druh výrobkov, musia medzi sebou nadviazať kontakty. Z údajov jednotlivých podnikov daného odvetvia na danom území sa vypočíta celkový priemer (priemer priemerov) pre tieto podniky. Vezmime si hrubý príklad: ak 100 podnikov na výrobu obuvi vyrába jeden pár v priemere tri hodiny a ďalších 100 podnikov v priemere dve hodiny, potom celkový priemer na jeden pár topánok je 2,5 hodiny. Rozdielne priemery vyplývajú z rozdielnej produktivity v jednotlivých podnikoch. Hoci ide o stav zdedený z kapitalizmu a rozdiely v produktivite sa budú postupne vytrácať, deficit jedného podniku sa zatiaľ musí vyrovnat z prebytku druhého. *Z hľadiska spoločnosti však existuje len spoločensky priemerná produktivita.* Určenie spoločenského pracovného času si vyžaduje kartelizáciu jednotlivých podnikov. Vznikom výrobného kartelu mizne protiklad medzi priemerným pracovným časom továrne a priemerným spoločenským pracovným časom.

Spoločensky priemerný čas práce klesá s rozvojom produktivity. Ak je výrobok, ktorý takto „zlacnie“, určený na individuálnu spotrebu, vstupuje do nej s týmto zníženým priemerom. Ak je to výrobok, ktorý iné podniky používajú ako výrobný prostriedok či surovinu, potom spotreba $p + c$ v týchto podnikoch klesá, klesajú ich výrobné „náklady“, takže sa znižuje priemerný pracovný čas potrebný na výrobu výrobkov týchto podnikov. Otázka kompenzácie takých odchýlok je čisto technický problém, ktorý nepredstavuje žiadne osobitné ťažkosti.

Ak pracovná hodina slúži ako meradlo výroby, musí sa rovnako uplatňovať aj pri rozdeľovaní. Veľmi jasnú formuláciu tohto princípu uvádza Marx:

„To, čo [výrobca] ... [spoločnosti] dal, je jeho individuálne množstvo práce. Napríklad spoločenský pracovný deň je súčtom individuálnych pracovných hodín. Individuálny pracovný čas jednotlivého výrobcu je tá časť spoločenského pracovného dňa, ktorú výrobca dodal, jeho podiel na ňom. Od spoločnosti do-

stane potvrdenie, že dodal toľko a toľko práce (po zrážke jeho práce pre spoločné fondy), a vezme si na toto potvrdenie zo spoločenských zásob toľko spotrebných prostriedkov, koľko stojí rovnaké množstvo práce. To isté množstvo práce, ktoré dodal spoločnosti v jednej forme, dostane späť v inej forme.“⁶

Špecializácia prác si vyžaduje, aby sa na čerpanie spotrebných predmetov zo spoločenského fondu používal určitý druh potvrdení čiže poukážok. Každý pracujúci dostane poukážky zodpovedajúce počtu hodín práce, ktorú vynaložil. Tieto poukážky možno nazvať „pracovnými peniazmi“, no v skutočnosti vôbec nejde o peniaze v kapitalistickom zmysle. „Výrobcovia,“ píše Marx, „môžu dostávať hoci papierové poukážky a odoberať za ne zo spotrebných zásob spoločnosti také množstvo výrobkov, ktoré zodpovedá ich pracovnému času. Tieto poukážky nie sú peniazmi. Neobiehajú.“⁷

Pracujúci však nemôžu dostať celý výsledok svojej práce. Pracovný čas tu nefunguje ako bezprostredná miera časti spoločenského produktu určenej na individuálnu spotrebu. Ako ďalej vysvetľuje Marx:

„Ak berieme výraz ‚výnos práce‘ predovšetkým v zmysle produktu práce, potom je výnos združenej práce *celkovým spoločenským produktom*.

Z toho treba teraz odpočítat: po prvé, úhradu spotrebovaných výrobných prostriedkov. Po druhé: dodatočnú časť na rozšírenie výroby. Po tretie: rezervný alebo poistný fond pre prípad nehody, živelných pohrôm atď.

Ostáva druhá časť celkového produktu, ktorá má slúžiť ako spotrebné prostriedky. Skôr než sa rozdelí medzi jednotlivcov, treba opäť odrátať: po prvé, všeobecné výdavky na správu, ktorá nepatrí priamo k výrobe; po druhé, to, čo je určené na uspokojenie spoločných potrieb, ako školy, zdravotnícke zariadenia atď.; po

⁶ Táto a ďalšie pasáže pochádzajú z „Kritiky gothajského programu“. Pozri Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 18 – 19.

⁷ Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 2, Bratislava: Pravda, 1985, s. 301.

tretie, fondy pre práceneschopných atď., slovom to, čo dnes patrí k takzvanej oficiálnej starostlivosti o chudobných.“⁸

Inštitúcie, ktoré neprodukujú žiadne hmatateľné statky (kultúrne a spoločenské zariadenia), no predsa sa podieľajú na spoločenskej spotrebe, možno tiež považovať za podniky. Ich služby však prechádzajú do spoločnosti okamžite; výroba a rozdeľovanie tu tvoria jednotu. V prípade týchto podnikov sa konečný cieľ komunizmu, rozdeľovanie „každému podľa potrieb“, realizuje hneď; distribúcia sa tu neriadi žiadnym ekonomickým kritériom. Nazývame ich *verejnými podnikmi* alebo podnikmi všeobecnej spoločenskej práce (VSP). Pre komunistické účtovníctvo predstavuje existencia podnikov VSP rovnakú ťažkosť ako rôzne stupne produktivity jednotlivých podnikov. Všetko, čo verejné podniky spotrebujú, sa musí čerpať zo zásob vytvorených produktívnymi podnikmi.

Vráťme sa k nášmu vzorcu výroby pre spoločnosť ako celok: $(P + C) + L =$ určitá masa produktov alebo $(100 + 600) + 600$ miliónov pracovných hodín. Pritom P a C sa musia reprodukovať; z celkovej masy výrobkov teda zostáva časť zodpovedajúca 600 miliónom pracovných hodín. Podniky VSP si práve z týchto 600 miliónov berú svoje výrobné prostriedky a suroviny. Preto musíme poznať celkovú spotrebu týchto podnikov. Ak označíme výrobné prostriedky pre verejné podniky ako P_u , ich suroviny ako C_u a ich pracovnú silu ako L_u , dostaneme nasledujúci celkový rozpočet VSP:⁹

$$(P_u + C_u) + L_u = \text{celkové služby VSP}$$

alebo napríklad

$$8 \text{ mil.} + 50 \text{ mil.} + 50 \text{ mil.} = 108 \text{ mil. pracovných hodín.}$$

Od 600 miliónov pracovných hodín, ktoré sa majú spotrebovať, treba teda odčítať 58 miliónov na P_u a C_u podnikov VSP. Na individuálnu spotrebu všetkých

⁸ S drobnými úpravami podľa Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 16 – 17.

⁹ Tak ako ostatné symboly, aj dolný index u preberáme z anglického prekladu *Všeobecných zásad*.

pracujúcich¹⁰ potom zostáva 542 miliónov pracovných hodín. V produktívnych podnikoch sa odpracovalo 600 miliónov hodín a v podnikoch VSP 50 miliónov hodín. Z celkového výsledku vynaloženia pracovnej sily je teda na individuálnu spotrebu k dispozícii len 542 zo 650, t. j. 83 %. Tento podiel nazývame „faktorom individuálnej spotreby“ (*FIS*). Vzorec pre *FIS* je:

$$\frac{L - (P_u + C_u)}{L + L_u}$$

Alebo, ak použijeme údaje z nášho príkladu:

$$\frac{(600 \text{ mil.} - 58 \text{ mil.})}{(600 \text{ mil.} + 50 \text{ mil.})} + \frac{542 \text{ mil.}}{650 \text{ mil.}} = 0,83 \text{ čiže } 83 \text{ \%}.$$

Ak pracujúci vynaložil 40 hodín, dostane potvrdenie o odpracovaných hodinách vo výške 0,83 krát 40 = 33,2 hodiny. Tie vymení za statky podľa vlastného výberu. Tento výpočet je možný vďaka tomu, že všetky podniky vedú evidenciu o svojej spotrebe *p*, *c* a *l*. Všeobecné spoločenské účtovníctvo, ktoré eviduje všetky výrobky, má k dispozícii všetky údaje potrebné na určenie uvedeného faktora, teda celkové sumy *L*, *P_u*, *C_u* a *L_u*, ktoré vyplývajú z jednoduchého súčtu na bežnom účte.

Ako sme videli, v podnikoch VSP sa už realizuje heslo „každému podľa potrieb“. S rastom komunizmu sa tento typ podnikov stále viac rozširuje o podniky produkujúce spotrebné prostriedky, bývanie, osobnú dopravu atď. Čím viac spoločnosť rastie v tomto smere a čím viac podnikov sa transformuje na VSP, tým menej bude individuálna práca mierou individuálnej spotreby. Táto tendencia ilustruje všeobecný vývoj komunistickej spoločnosti.

S rozvojom komunizmu sa mení aj spôsob, akým sa počíta *FIS*. Rôzne podniky, ako napríklad elektrárne, pracujú sčasti na individuálnu spotrebu a sčasti na produktívne účely. Aby sme sa vrátili k nášmu príkladu, povedzme, že koncovým spotrebiteľom sa začne elektrická energia poskytovať celkom zdarma. Elektrárne je teraz sčasti novým typom podniku (VSP). Na účely účtovníctva sa tieto zmiešané podniky musia zaradiť buď medzi produktívne podniky, alebo medzi podniky typu VSP. Elektrárne musí prostredníctvom *FIS*

¹⁰ T. j. aj tých pracujúcich, ktorí pracujú v podnikoch VSP.

dostať náhradu za dodávku prúdu (vyjadrenú v pracovných hodinách) určenú na individuálnu spotrebu. Súčet týchto častí všetkých zmiešaných podnikov predstavuje celkový deficit, ktorý sa má vyrovnáť pomocou *FIS*. Ak túto časť nazveme všeobecným deficitom (*D*), dostaneme nový vzorec rozdeľovania:

$$FIS = \frac{L - (P_u + C_u) - D}{L + L_u}$$

Tu je možných niekoľko variácií podľa toho, či zmiešané podniky priradíme k verejným podnikom, k produktívnym podnikom alebo ich medzi ne v určitom pomere rozdelíme. Tieto rozdiely však nemajú vplyv na jasnosť všeobecného princípu.

Keď sa nastolí takýto vzťah medzi výrobcom a výrobkom, otázka horizontálneho a vertikálneho zoskupenia podnikov sa stáva technickou záležitosťou, ktorá z ekonomického hľadiska nepredstavuje ťažkosti. Aj rozdeľovanie, tak ako výroba, je spoločenskou otázkou. „Výdavky“ na rozdeľovanie sú zahrnuté do všeobecných rozpočtov VSP: to znamená, že orgány distribúcie sú podnikmi typu VSP, ktoré rovnako vedú svoje účtovníctvo podľa vzorca $p + c + l$. Podmienky jednoduchej reprodukcie, s ktorými sme doteraz pracovali, sú však len metodologickým predpokladom, ktorý používame na zjednodušenie a ktorý nemá nijakú oporu v skutočnosti. Ľudský pokrok si vyžaduje rozširovanie výrobných síl; proces reprodukcie sa musí uskutočňovať v rozšírenom meradle. V kapitalizme je tento proces, ktorý prebieha vo forme akumulácie kapitálu, individuálnou funkciou kapitalistických podnikov. V komunizme ide o spoločenskú funkciu. Časť spoločenského produktu sa teda používa na rozširovanie výrobných kapacít. Ak však má byť rozšírená reprodukcia vedomou činnosťou, musíme poznať spoločenský pracovný čas potrebný na jednoduchú reprodukciu. Vzorec pre jednoduchú reprodukciu je: $P + C + L$. Ak sa materiálne výrobné kapacity majú rozšíriť o 10 %, musí sa individuálna spotreba znížiť o masu výrobkov v zodpovedajúcom množstve. Keď sa táto „akumulácia“ uskutoční, výroba bude pokračovať podľa vzorca: $1,1 \times (P + C) + L$. Ukázali sme už, že celý spoločenský produkt prechádza do spoločnosti, ak individuálna spotreba prebieha v súlade so vzorcom

$$FIS = \frac{L - (P_u + C_u)}{L + L_u}$$

Individuálna spotreba sa teraz musí znížiť o $0,1 \times (P + C)$. Ak sa má výroba rozšíriť o 10 %, dostaneme vzorec:

$$FIS = \frac{L - 0,1 \times (P + C) - (P_u + C_u)}{L + L_u}$$

Tento všeobecný vzorec nenahrádza konkrétne riešenie problému v skutočnosti, ale v tejto práci sa s ním musíme uspokojiť a odvolať sa na Marxa:

„Keď si predstavíme, že nejde o kapitalistickú, ale o komunistickú spoločnosť, potom predovšetkým úplne odpadá peňažný kapitál, teda aj maskovanie týchto transakcií, ktoré vznikajú vďaka kapitálu. Vec sa redukuje jednoducho na to, že spoločnosť musí vopred vypočítať, koľko práce, výrobných prostriedkov a životných prostriedkov môže bez akejkoľvek ujmy použiť na tie odvetvia činnosti, ktoré, ako napríklad stavba železníc, nedodávajú po dlhší čas, rok alebo aj viac, ani výrobné prostriedky ani životné prostriedky, ani neposkytujú nijaký úžitkový efekt, ale zato odoberajú z celkovej ročnej výroby aj prácu, aj výrobné a životné prostriedky.“¹¹

Zoberme si nasledujúci príklad. Ak sa ukáže, že je potrebná výstavba novej železničnej trate, práca s tým spojená sa zaradi do všeobecnej spoločenskej práce (VSP). Ak sa na výstavbu trate spotrebujú napríklad tri roky práce, teda určitý počet pracovných hodín, táto suma sa každoročne odpočíta vo faktore individuálnej spotreby (*FIS*) v prospech VSP.

Vo vzťahoch medzi jednotlivými podnikmi sú poukážky zbytočné. Keď podnik dodá svoje konečné výrobky, spojil tým svoje úsilie vyjadrené v pracovných hodinách ($p + c + l$) s veľkým reťazcom čiastkových spoločenských prác. Jednotlivému podniku sa jeho podiel musí vrátiť vo forme iných konečných výrobkov. Poukážky fungujú len vo sfére individuálnej spotreby. Spolu s tým, ako sa do činnosti VSP zapája čoraz viac podnikov, rozsah rozdeľovania pomocou poukážok sa znižuje a náhli sa k svojmu zániku. Stanovenie faktora individuálnej spotreby je úlohou spoločenského účtovníctva. Na strane pohľadávok v spoločenskom účtovníctve stojí L ; na strane dlhov stoja P , C a L_u .

¹¹ Pozri Marx, K. *Kapitál: Kritika politickej ekonómie*, zv. 2, Bratislava: Pravda, 1985, s. 265.

„Evidencia [t. j. účtovníctvo] ako kontrola a ideálne zhrnutie procesu,“ píše Marx, „sa stáva tým nevyhnutnejšou, čím viac sa daný proces uskutočňuje v spoločenskom meradle a stráca čisto individuálny charakter; je teda nevyhnutnejšia v kapitalistickej výrobe ako v rozdrobenej remeselnej a roľníckej výrobe, nevyhnutnejšia v kolektívnej výrobe ako v kapitalistickej výrobe.“¹² Toto účtovníctvo je v komunizme len účtovníctvom a ničím iným. Je ústredným bodom ekonomického procesu, ale nemá žiadnu moc nad výrobcami ani jednotlivými podnikmi. Spoločenské účtovníctvo je samo osebe len podnikom typu VSP. Jeho funkciami sú: evidencia toku výrobkov, stanovenie *FIS*, výdaj poukázok, kontrola výroby a rozdeľovania. Kontrola pracovného procesu je čisto technická a každý podnik si ju obstaráva sám pre seba. Kontrola vykonávaná spoločenským účtovníctvom zahŕňa len evidenciu všetkých príjmov a dodávok jednotlivých podnikov, ako aj sledovanie ich produktivity. Kontrola nad výrobou sa v spoločnosti slobodných a rovných výrobcov neuskutočňuje prostredníctvom osôb a orgánov, ale prostredníctvom verejného sledovania objektívneho priebehu výrobného procesu. To znamená, že výroba je kontrolovaná procesom reprodukcie.

Jednotlivé priemyselné organizácie odovzdávajú svoje výrobné rozpočty podniku, ktorý vedie spoločenské účtovníctvo. Zo všetkých výrobných rozpočtov vyplýva celková spoločenská evidencia. Výrobky do podnikov prúdia v jednej forme a v inej forme z nich zase vychádzajú. Každá dodávka tovaru sa zaznamenáva vo všeobecnom spoločenskom účtovníctve prostredníctvom potvrdenia, aby sa dal kedykoľvek na prvý pohľad zistiť stav dlhov a pohľadávok konkrétnemu podniku. Všetko, čo podnik spotrebuje v podobe výrobných prostriedkov, surovín alebo pracovných poukázok vydaných pracujúcim, sa objavuje na strane dlhov podniku. To, čo odovzdal spoločnosti vo forme výrobkov, vystupuje na strane pohľadávok. Tieto dve položky sa musia navzájom priebežne kryť, čo indikuje, či a do akej miery proces výroby prebieha plynule. Nedostatok alebo prebytok na strane podniku je hneď viditeľný a dá sa korigovať. Ak podnik nedokáže udržať svoju produktivitu, ak táto produktivita klesá, potom ostatné podniky, hoci pracujú nad rámec spoločensky priemerného pracovného času, nedokážu pokryť nedostatok na strane prvého podniku. Relatívne neproduktívny podnik sa nedokáže

¹² Tamtiež, s. 121.

reprodukovat', porucha sa stáva viditeľnou a spoločnosť ju môže odstrániť. Kontrola podnikov VSP prebieha sčasti paralelne s kontrolou produktívnych podnikov. Vyplyva z materiálnej výroby prostredníctvom evidencie výrobkov, ktoré tieto podniky dostali, a pracovných poukázok, ktoré získali ich pracujúci. Keďže však produkt podnikov VSP vstupuje do spoločnosti „zdarma“, účtovníctvo týchto podnikov nemá pohľadávkovú stranu. Kontrola ich produktivity bude pravdepodobne možná len pomocou porovnávacích štúdií.

Zatiaľ čo v kapitalizme je kategória spoločensky priemerného pracovného času závislá od „hodnoty“, v komunizme ide len o prácu obsiahnutú v hotových výrobkoch. A kým spoločenskú produktivitu v kapitalizme musí regulovať trh, čo zahŕňa obrovské plytvanie spoločenskými výrobnými silami, v komunizme je znižovanie spoločensky priemerného pracovného času vedomým, spoločensky regulovaným aktom. Vedie k všeobecnému poklesu času na výrobu. Ak napríklad nejaký podnik vypočítal, že jeho výrobné prostriedky predstavujú 100 000 hodín práce, a ak predpokladáme, že tieto nástroje majú desaťročnú životnosť, potom sa k výrobkom tohto podniku ročne pridá 10 000 pracovných hodín. Ak spoločensky priemerná doba reprodukcie výrobných prostriedkov použitých v tomto podniku medzitým klesá, potom mu proces vlastnej reprodukcie môže zabezpečiť lepšie stroje alebo väčší počet strojov, čím sa zvýši jeho produktivita. To v praxi znamená rozšírenie výrobných kapacít bez vynaloženia dodatočnej práce. Doba výroby v tomto podniku sa následne zmení. Keďže sa dodržiava spoločensky priemerná doba reprodukcie, mení sa len faktor produktivity tohto podniku. Spoločensky priemerná doba výroby v karteli, s ktorým je podnik spojený, zostáva vždy rovnaká ako doba reprodukcie, pretože aj výrobné prostriedky prúdia v nepretržitom toku cez všetky podniky. Najnižšie spoločenské doby reprodukcie sa vo výrobnom procese znovu a znovu prelínajú so spoločensky priemernou dobou reprodukcie.

Záverom možno uviesť:

„Základom spoločensky priemernej doby reprodukcie je spoločensky priemerná pracovná hodina. Táto kategória platí už v kapitalizme. Ani teraz sa individuálne rozdiely nijako neprejavujú v tovare, pretože ten sa na trhu premieňa na peniaze; to znamená, že sa mení na všeobecný tovar, ktorým sa všetky individu-

álne rozdiely rušia. V komunizme je to spoločensky priemerný čas, ktorý v sebe zahŕňa všetky individuálne rozdiely medzi pomalšími a zručnejšími pracujúcimi, medzi schopnými a menej schopnými, medzi telesnou a duševnou prácou. Spoločensky priemerná doba reprodukcie je teda niečo, čo ako také, teda samostatne, vôbec neexistuje. Podobne ako prírodné zákony, ktoré len vyzdvihujú to, čo je v jednotlivých javoch všeobecné, no bez toho, aby existovali ako nezávislé entity, aj spoločensky priemerná pracovná hodina, ktorá v konkrétnom zmysle neexistuje, stelesňuje iba to, čo je všeobecné v obrovskej rozmanitosti spoločenskej výmeny látok.“¹³

¹³ Citát je prevzatý zo záveru 12. kapitoly spisu *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania*.

12 Úvod k Základným zásadám (1970)

Paul Mattick tento úvod napísal vo februári 1970 pre reedíciu nemeckej verzie *Základných zásad*, ktorá vyšla v rovnakom roku v berlínskom vydavateľstve Rüdiger Blankertz Verlag. Text neskôr publikovali aj v anglickej edícii spisu. Náš preklad vychádza z nemeckého originálu.

Kolektívna práca *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania* vyšla prvýkrát pred štyridsiatimi rokmi. Jej autori, Skupina medzinárodných komunistov v Holandsku, patrili k hnutiu komunizmu rád. Robotnícke rady čiže soviety sa prvýkrát objavili počas ruskej revolúcie roku 1905. Podľa Lenina mali už vtedy silu prevziať politickú moc, hoci v skutočnosti sa ešte pohybovali na teréne buržoáznej revolúcie. Podľa Trockého zase rady – na rozdiel od politických strán vnútri robotníckej triedy – predstavovali vlastnú organizáciu proletariátu. Holanďan Anton Pannekoek videl v hnutí rád samoorganizáciu proletariátu, ktorá povedie k jeho triednej nadvláde a prevzatiu kontroly nad výrobou. Po potlačení ruskej revolúcie a zániku rád však záujem o túto novú formu organizácie opadol. Tradičné politické strany a odbory mali opäť celé pole hnutia pracujúcich iba pre seba. Až ruská revolúcia v roku 1917 vrátila rady do zorného poľa medzinárodného robotníckeho hnutia, no teraz už nielen ako výraz spontánnej organizácie revolučných pracujúcich, ale aj ako nevyhnutné opatrenie proti kontrarevolučnému postoju starého robotníckeho hnutia.

Prvou svetovou vojnou a rozpadom Druhej internacionály sa uzavrelo prvé obdobie hnutia pracujúcich. To, čo bolo zrejmé už dávno predtým, teda integrácia tohto hnutia do buržoáznej spoločnosti, sa stalo nespochybniteľným faktom. Toto hnutie nebolo revolučným hnutím, ale hnutím pracujúcich, ktorí sa usilovali etablovať v kapitalizme. Nielen ich vodcovia, ale ani sami pracujúci nemali záujem na odstránení kapitalizmu a uspokojili sa s od-

borovou a politickou činnosťou v jeho rámci. Obmedzenosť aspirácií strán a odborov v buržoáznej spoločnosti bola výrazom reálnych záujmov robotníckej triedy. Nič iné sa ani nedalo očakávať, keďže kapitalizmus v období svojho progresívneho rozvoja vylučuje každé skutočné revolučné hnutie.

Idyla triednej harmónie v premenách kapitalistického rozvoja, ktorá bola základom reformného robotníckeho hnutia, sa však rozplynula v dôsledku rozporov, ktoré sú kapitalizmu vlastné a prejavujú sa v krízach a vojnách. Revolučná myšlienka, ktorá bola dovtedy iba ideologickým majetkom radikálnej menšiny v robotníckom hnutí, sa ujala v širokých masách, keď bieda vojny odhalila nielen ozajstnú povahu kapitalizmu, ale aj skutočný charakter robotníckych organizácií, ktoré v kapitalizme vyrástli. Tieto organizácie robotníkom vykĺzli z rúk. Pracujúci pre tieto organizácie existovali len do tej miery, do akej bolo treba zabezpečiť existenciu byrokracie. Keďže funkcie týchto organizácií boli späté so zachovaním kapitalizmu, museli sa postaviť proti každému vážnemu boju s kapitalistickým systémom. Revolučné hnutie preto potrebovalo také organizačné formy, ktoré by presiahli kapitalizmus, obnovili stratenú nadvládu pracujúcich nad svojimi organizáciami a zahrnuli by nielen určité sektory pracujúcich, ale pracujúcich ako triedu. Hnutie rád bolo prvým pokusom o vybudovanie organizačnej formy, ktorá by zodpovedala proletárskej revolúcii.

Ruská aj nemecká revolúcia našli svoj organizačný výraz práve v hnutí rád. Ani v jednom prípade sa však radám nepodarilo uchopiť politickú moc a využiť ju na vybudovanie socialistického hospodárstva. Kým neúspech ruského hnutia rád bol nepochybne spôsobený zaostalosťou tamojších sociálnych a hospodárskych pomerov, neúspech toho nemeckého bol dôsledkom neochoty masy pracujúcich uskutočniť socializmus revolučnou cestou. Zospoločenšenie sa považovalo za úlohu vlády, teda nie samotných pracujúcich, a hnutie rád si nadekrétovalo svoj vlastný koniec tým, že obnovilo buržoáznu demokraciu.

Hoci bolševická strana prevzala politickú moc pod heslom „Všetku moc soviетom!“, držala sa sociálnodemokratickej myšlienky, že zavedenie socializmu je záležitosťou štátu, nie rád. Zatiaľ čo v Nemecku sa k žiadnemu druhu zospoločenšenia ani nepristúpilo, bolševický štát zničil kapitalistické súkromné vlastníctvo, no bez toho, aby pracujúcim priznal právo rozhodovať o výrobe. Výsledkom bola určitá forma štátneho kapitalizmu, ktorá

ponechala ich sociálnu situáciu nezmenenú a zaviedla vykorisťovanie novovzniknutou privilegovanou triedou. Socializmus sa nemohol realizovať ani prostredníctvom reformného štátu buržoáznej demokracie, ani prostredníctvom nového revolučného bolševického štátu.

Bez ohľadu na objektívnu alebo subjektívnu nezrelosť situácie zostávali nezmapované aj cesty k zospoločenšteni výroby. Vo všeobecnosti sa socialisticá teória zameriavala na kritiku kapitalizmu, ako aj stratégiu a taktiku triedneho boja v rámci buržoáznej spoločnosti. Pokiaľ sa vôbec uvažovalo o socializme, cesta k nemu a jeho štruktúra sa zdali byť vytýčené už kapitalizmom. Sám Marx zanechal len málo zásadných poznámok o charaktere socialistickej spoločnosti. Zaoberať sa budúcnosťou presahujúcou bod, ktorý už je zahrnutý v minulosti či prítomnosti, sa totiž príliš nevypláca.

Na rozdiel od neskorších prístupov však Marx jasne tvrdil, že socializmus nie je záležitosťou štátu, ale spoločnosti. Socializmus ako „združenie slobodných a rovných výrobcov“ potreboval „štát“, t. j. diktatúru proletariátu, iba na svoje nastolenie. Diktatúra proletariátu v zmysle „štátu“ zaniká s upevnením socializmu. V reformistickej, ako aj v revolučnej sociálnodemokratickej koncepcii však došlo k stotožneniu štátu a spoločenskej kontroly, takže pojem „združenie slobodných a rovných výrobcov“ stratil svoj pôvodný význam. Za charakteristiky socialistickej budúcnosti, ktoré sú prítomné už v kapitalizme, sa nepokladala možnosť samoorganizácie výroby a rozdeľovania zo strany výrobcov, ale tendencie ku koncentrácii a centralizácii, ktoré sú kapitalizmu vlastné a ktoré vraj vyvrcholia štátnym panstvom nad ekonomikou ako celkom. Túto predstavu o socializme si osvojila aj buržoázia a potom ju napadla ako ilúziu.

Koniec veľkého historického hnutia, ktorým boli rady pracujúcich, nevyklučuje očakávanie jeho návratu v novej revolučnej situácii. Z porážok sa tiež možno poučiť. Po prehratých revolúciách bolo úlohou komunistov rád nielen pokračovať v propagácii systému rád, ale aj odstrániť nedostatky, ktorými hnutie trpelo. Jednou a možno najväčšou slabinou bolo, že rady nemali jasnú predstavu o svojich úlohách vo vzťahu k socialistickej organizácii výroby a rozdeľovania. Keďže hnutie rád má svoju prvú základňu v podnikoch, tie sa musia stať východiskom spoločenskej koordinácie a zostavovania hospodárskeho života, v ktorej kontrolu nad svojím produktom majú samotní

výrobcovia. Spis *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania* bol prvým pokusom západoeurópskeho hnutia vysporiadať sa s problematikou výstavby socializmu na báze rád.

Tento spis sa do veľkej miery zaoberá otázkou účtovnej jednotky a vedenia účtovníctva v komunistickej ekonomike. Vzhľadom na obrovské ťažkosti, ktoré stoja v ceste proletárskej revolúcií, sa také úvahy môžu zdať dosť zvláštne. Keďže však nemožno predvídať špecifiká budúcich politických ťažkostí, ich skúmanie zostáva vždy špekulatívne. Určitý spoločenský systém môže byť ťažšie alebo ľahšie prekonateľný; závisí to od okolností, ktoré nemožno predvídať. Spis sa preto nezaoberá organizáciou revolúcie, ale problémami, ktoré prichádzajú po nej. Keďže nemožno odhadnúť ani skutočný stav hospodárstva po revolúcií, nedá sa vopred vypracovať ani žiadny program konkrétnej práce, ktorú treba vykonať. Rozhodujúcim faktorom tu budú nevyhnutné potreby, ktoré vyvstanú. No to, o čom sa dá vopred diskutovať, sú opatrenia a nástroje potrebné na vytvorenie určitých žiaducich spoločenských vzťahov – v tomto prípade vzťahov, ktoré možno považovať za komunisticke.

Teoretický problém komunistickej výroby a rozdeľovania sa po ruskej revolúcií stal praktickou otázkou. Túto prax však predurčila predstava o centralizovanej štátnej kontrole, ktorá prevládala na oboch krídlach sociálnej demokracie. Diskusie o uskutočnení socializmu alebo komunizmu ignorovali skutočný problém, a to kontrolu pracujúcich nad výrobou. Otázkou bolo iba to, ako a akými prostriedkami možno uskutočniť centrálné plánované hospodárstvo. Keďže podľa Marxovej teórie socializmus nepozná trh, konkurenciu, ceny ani peniaze, na tomto základe sa dal chápať iba ako naturálne hospodárstvo, v ktorom sa výroba a rozdeľovanie riadi z ústredia pomocou štatistiky. V tomto bode sa začína buržoázna kritika, a to tvrdením, že za takých podmienok racionálna hospodárska činnosť vôbec nie je možná, pretože spoločenská výroba a rozdeľovanie si vyžadujú meradlo hodnoty, ktoré je dané trhovými cenami.

Aby sme nepredbiehali diskusiu na príslušných miestach *Základných zásad komunistickej výroby a rozdeľovania*, uveďme len, že autori vidia riešenie tohto problému, teda nevyhnutnej jednotky kalkulácie, v spoločensky priemernom pracovnom čase, ktorý by slúžil ako základ výroby aj rozdeľovania. V spise sa podrobne preukazuje praktická použiteľnosť tejto metódy a s ňou

spojeného verejného účtovníctva. Keďže ide len o prostriedky na dosiahnutie určitých výsledkov, nemožno proti nim logicky nič namietat. Samozrejme, uplatňovanie týchto prostriedkov predpokladá vôľu ku komunistickej výrobe a rozdeľovaniu. Ak je tento predpoklad daný, nič nebráni ich aplikácii, hoci pre komunizmus nemusia byť jedinými primeranými prostriedkami.

Podľa Marxa je každá ekonomika „hospodárením s časom“. Rozdeľovanie a priradovanie spoločenskej práce na uspokojenie výrobných aj spotrebných potrieb robí z pracovného času aj v kapitalizme mieru výroby, hoci nie rozdeľovania produktu. Ceny, ktoré existujú v kapitalizme, sa zakladajú na hodnotách. Tie sú odvodené od pracovného času, no nevzťahujú sa na jednotlivé tovary, ale na celkovú spoločenskú výrobu, v ktorej súčet všetkých cien nemôže byť ničím iným ako celkovou hodnotou výroby viazanej na pracovný čas. Kapitalistické vzťahy výroby alebo vykorisťovania, ktoré sú zároveň trhovými vzťahmi, ako aj akumulácia kapitálu ako motív a motor kapitalistickej výroby, vylučujú výmenu hodnotových ekvivalentov regulovanú pracovným časom.¹ Bez ohľadu na to však zákon hodnoty vládne kapitalistickej ekonomike a jej rozvoju.

Vychádzajúc z tejto skutočnosti by sa ľahko dalo dospieť k záveru, že zákon hodnoty má platiť aj v socializme, pretože aj tu sa musí brať do úvahy pracovný čas, ak má byť možné racionálne hospodárenie. Pracovný čas sa však stáva pracovnou hodnotou len v kapitalistických podmienkach, v ktorých sa spoločenská koordinácia výroby ponecháva na trh a vzťahy súkromného vlastníctva. Bez kapitalistických trhových vzťahov neexistuje zákon hodnoty, hoci pracovný čas sa stále musí určitým spôsobom zohľadňovať, ak má spoločenská výroba zodpovedať spoločenským potrebám. Práve v tomto druhom zmysle *Základné zásady komunistickej výroby a rozdeľovania* hovoria o spoločensky priemernom pracovnom čase.

Autori poukazujú na to, že pracovný čas ako jednotku ekonomickej kalkulácie už pred nimi navrhli aj iní. Tieto koncepcie však považujú za nevhodné,

¹ T. j. výmenu ekvivalentných, rovnakých hodnôt, ktoré by zodpovedali rovnakým množstvám pracovného času. Mattick tu teda tvrdí, že kapitalistický zákon hodnoty reguluje výrobu iba na celkovej, agregátnej úrovni, takže pri jednotlivých prípadoch výmeny tovarov proti sebe nestoja rovnaké množstvá (spoločensky nutného) pracovného času. Mattick svoju interpretáciu vzťahu medzi cenami a hodnotami podrobnejšie vysvetľuje v článku „Value and price“ (1959).

pretože sa vzťahujú iba na výrobu, no nie na rozdeľovanie, a tak zostávajú spojené s kapitalizmom. Podľa ich názoru by sa spoločensky priemerný pracovný čas mal vzťahovať na obidve sféry, výrobu aj rozdeľovanie. V tom však spočíva ťažkosť a slabina účtovania pracovného času, na ktorú poukazoval už Marx, a na ktorú nenašiel inú odpoveď než zrušenie účtovania pracovného času vo sfére rozdeľovania prostredníctvom realizácie komunistickej zásady „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb.“

V „Kritike gothajského programu“ Marx tvrdil, že rovnostárske rozdeľovanie viazané na pracovný čas by prinieslo nové nerovnosti. Výrobcovia sa totiž líšia svojimi pracovnými schopnosťami a súkromnými pomermi. Niektorí stihnú za rovnaký čas vykonať viac práce ako iní, niektorí musia živiť rodiny a iní nie, takže rovnostárske rozdeľovanie založené na odpracovanom čase by spôsobilo nerovnosť v oblasti spotreby. „Pri rovnakom pracovnom výkone, a teda rovnakom podiele na spoločenskom fonde spotreby,“ píše Marx, „dostáva jeden fakticky viac než druhý, jeden je bohatší než druhý atď. Aby sa zabránilo všetkým týmto nezrovnalostiam, právo by muselo byť skôr nerovnaké ako rovnaké.“² Hoci však tieto krivdy považoval za „neodvratné v prvej fáze komunistickej spoločnosti“,³ nepokladal ich za komunistický princíp. Keď teda autori *Základných zásad* tvrdia, že ich „výklad je len dôsledným uplatnením Marxových úvah“, platí to iba v tej miere, v akej sa ich myšlienky vzťahujú na prvú fázu socialistického vývoja, v ktorej ešte prevláda princíp výmeny ekvivalentov. Ten má však v socializme napokon zaniknúť.

Pre Marxa bolo samozrejmosťou, že „rozdeľovanie spotrebných prostriedkov je vždy len dôsledkom rozdelenia výrobných podmienok“. „Ak budú vecné podmienky výroby združeným vlastníctvom samých robotníkov,“ vysvetľoval, „rovnako z toho vyplýva iné rozdeľovanie spotrebných predmetov ako dnes“. ⁴ Prípadné krivdy spôsobené rozdeľovaním, ktoré je viazané na odpracovaný čas, by sa teda nedali prekonať odtrhnutím výroby od rozdeľovania. Vláda výrobcov nad výrobou totiž zahŕňa aj ich vládu nad rozdeľovaním, tak ako štátne určovanie rozdeľovania – t. j. pridelenie zhora – zároveň znamená štátnu kontrolu nad výrobou. Autori *Základných zásad* správne

² Marx, K. – Engels, F. *Vybrané spisy*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 18.

³ Tamtiež, s. 19.

⁴ Obidva citáty tamtiež.

zdôrazňujú, že výrobcom sa musí priznať plné právo disponovať výrobou. No či si toto právo vyžaduje, aby aj základom rozdeľovania boli rovnaké množstvá vynaloženého pracovného času, to je iná otázka.

Vo vysokorozvinutých kapitalistických krajinách, t. j. krajinách, kde sú možné socialistické revolúcie, sú spoločenské výrobné sily dostatočne rozvinuté na to, aby sa vyrobil nadbytok spotrebných prostriedkov. Ak si uvedomíme, že iste viac ako polovica všetkej kapitalistickej výroby a s ňou spojených neproduktívnych činností (odhliadnuc od existujúcich, ale nevyužitých výrobných kapacít) nemá nič spoločné s ľudskou spotrebou, ale má „zmysel“ iba v rámci iracionálnej kapitalistickej spoločnosti, potom je zrejmé, že v podmienkach komunistickej ekonomiky môže nastať taká hojnosť spotrebných prostriedkov, pri ktorej by sa výpočet individuálnych podielov stal zbytočným.

Uskutočnenie existujúceho potenciálu nadbytku však predpokladá úplnú reorganizáciu spoločenskej výroby podľa skutočných potrieb výrobcov. Premena kapitalistickej výroby na výrobu zameranú na ľudské potreby nepochybne prinesie – nielen v dôsledku zrušenia kapitalistických vzťahov – transformáciu priemyselno-technického rozvoja a zabezpečí budúcnosť samotnej ľudskej existencie, ktorá je dnes ohrozená.

Hoci *Základné zásady* správne zdôrazňujú, že výroba sa riadi reprodukciou, a hoci východiskom komunistickej výroby môže byť len konečný bod kapitalistickej výroby, nová spoločnosť si predsa len bude vyžadovať zodpovedajúcu zmenu cieľov a metód výroby. Opatrenia sledujúce tieto zmeny ako aj ich výsledky určia, či sa rozdeľovanie bude uskutočňovať podľa podielov na výrobe alebo podľa meniacich sa reálnych potrieb. Navyše je celkom možné, že čiastočné zničenie starej výrobnéj základne v triednych bojoch spojených s premenou spoločnosti znemožní organizáciu rozdeľovania na základe pracovného času, no bez toho, aby sa tým úplne zabránilo rovnostárskemu rozdeľovaniu – napr. prostredníctvom prídelového systému. Toto rovnostárske rozdeľovanie by mohli zabezpečiť samotní pracujúci, bez okľuky vedúcej cez účtovanie pracovného času. *Základné zásady* však predpokladajú takpovediac „normálny“ komunistický ekonomický systém, t. j. taký, ktorý sa už plne presadil a reprodukuje sa vo svojej novej podobe. Za takých okolností sa rozdeľovanie založené na pracovnom čase už zdá byť zbytočným.

„Exaktný pomer medzi výrobcom a produktom“, ktorý požadujú *Základné zásady*, zahŕňa len individuálny podiel výroby – po odpočítaní častí, ktoré pripadajú na verejnú spotrebu a reprodukciu spoločenskej výroby. Proces zospoločenšenia sa prejavuje v znižovaní individuálnej spotreby a raste tej verejnej. Komunistický vývoj tak smeruje k zrušeniu účtovania pracovného času v oblasti rozdeľovania. Netrhová ekonomika si vyžaduje, aby sa spotrebitelia združovali v družstvách, ktoré by mali priame spojenie s podnikovými organizáciami a v ktorých by individuálne želania ľudí v oblasti spotreby (a teda aj výroby) našli svoj kolektívny výraz. Žiaľ, táto časť *Základných zásad* je najmenej rozpracovaná, hoci práve údajná sloboda spotreby v trhovom hospodárstve sa využíva na obhajobu kapitalizmu. Nič však nebráni tomu, aby sa spotrebné potreby ľudí zisťovali aj bez trhu, a to oveľa lepšie, než to dokáže trh, pretože v komunistickej spoločnosti by odpadli deformácie trhového dopytu dané triednym rozdelením spoločnosti.

Aj v oblasti výroby môže požiadavka „exaktného výpočtu“ viesť iba k približnej kalkulácii, pretože pracovný proces a proces reprodukcie podliehajú neustálym zmenám. Určenie priemerného spoločenského pracovného času celkovej výroby si samo vyžaduje určitý čas. Raz zistený údaj bude vo vzťahu k stavu skutočnej reprodukcie vždy neaktuálny. „Exaktnosť“ sa vzťahuje na časový bod, ktorý už uplynul, a to sa nedá zmeniť, bez ohľadu na to, ako veľmi by sa čas merania podarilo skrátiť pomocou moderných metód a nástrojov. Spoločensky priemerný pracovný čas teda podlieha neustálym zmenám. Tento nedostatok „exaktnosti“ však nie je vážnou prekážkou v kalkulácii spoločenskej výroby a reprodukcie, či už na rovnakom, alebo vyššom stupni výroby. Ide len o to, že aktuálny stav sa bude vždy odchyľovať od toho vypočítaného a až v týchto odchyľkách sa ukáže skutočný stav výroby. Pri účtovaní pracovného času nejde o úplnú zhodu medzi, na jednej strane, dobami výroby získanými pomocou účtovnej jednotky, a, na druhej strane, skutočne použitým priemerným pracovným časom a z neho vyplývajúcou výrobou. Ide skôr o nevyhnutnosť určitého usporiadania a rozdelenia spoločenskej práce, ktoré z povahy veci môže byť vždy len približné. To je však všetko, čo je pre plánované komunistické hospodárstvo potrebné.

Autori *Základných zásad* chcú vybudovať výrobu tak, „aby sa exaktný vzťah medzi výrobcom a výrobkom stal základom spoločenského výrobného pro-

cesu“. Pokladajú to za „kľúčovú otázku proletárskej revolúcie“, pretože len tak sa dá zabrániť vzniku aparátu, ktorý sa povýši nad výrobcov. Iba na základe ustanovenia určitého vzťahu medzi produktom a výrobcom možno „zrušiť úlohu šéfov a manažérov, pokiaľ ide o rozdeľovanie produktu“. Ide tu teda o samosprávu výrobcov v oblasti rozdeľovania ako nevyhnutnú podmienku beztriednej spoločnosti. Ustanovenie vzťahu medzi výrobcom a výrobkom však môže byť len výsledkom úspešnej proletárskej revolúcie, ktorá uskutoční systém rád ako formu organizácie spoločnosti. No ak sa tak stane, potom nevyhnutnosť zvládnuť výrobný proces zo strany rozdeľovania môže prestať existovať. Možno si rovnako dobre predstaviť neregulovanú distribúciu spotrebných statkov ako tú regulovanú, a to bez toho, aby viedla k vzniku nových privilegovaných vrstiev. Na druhej strane ani samotný predpoklad, že rozdeľovanie sa bude riadiť určitou normou, nie je dostatočnou zárukou budovania skutočne komunistickej ekonomiky. Tá sa totiž musí orientovať nielen na podiely výrobcov na spoločenskom produkte, ale aj na materiálne podmienky spoločenskej výroby.

V kapitalizme je rozdeľovanie len zdanlivo regulované trhom. Hoci sa výroba musí realizovať prostredníctvom trhu, samotný trh je determinovaný výrobou kapitálu. Práve výroba výmennej hodnoty a akumulácia kapitálu sú základom výrobného procesu. Stránka úžitkovej hodnoty je len prostriedkom na dosiahnutie cieľa, ktorým je akumulácia výmennej hodnoty. Skutočné potreby výrobcov sa môžu zohľadniť len potiaľ, pokiaľ sú zlučiteľné s imperatívom akumulácie. Výroba ako výroba nadhodnoty v trhovom hospodárstve je automaticky regulovaná vzťahmi výmennej hodnoty, ktoré sa len náhodou kryjú, ak sa vôbec kryjú, so vzťahmi úžitkovej hodnoty. Komunistická spoločnosť, naopak, vyrába pre úžitok, a preto musí výrobu a rozdeľovanie prispôbiť skutočným spoločenským potrebám. Aby sa mohla riadiť akoukoľvek normou rozdeľovania, musí sa výroba najprv dostať pod vedomú kontrolu. Výroba predchádza rozdeľovaniu, hoci ju určujú aj potreby spotrebiteľov. Organizácia výroby si však vyžaduje oveľa viac než len presné určenie vzťahu medzi výrobcom a výrobkom; vyžaduje si kontrolu celkových spoločenských potrieb a výrobných kapacít v ich fyzických formách a tomu zodpovedajúce rozdelenie spoločenskej práce.

Ani v systéme rád sa nebude dať vyhnúť budovaniu inštitúcií, ktoré umožnia prehľad o potrebách a možnostiach celej spoločnosti. Takto získané údaje musia viesť k rozhodnutiam, ktoré nemôžu prijímať iba jednotlivé podnikové organizácie. Štruktúra systému rád musí byť navrhnutá tak, aby sa výroba mohla regulovať centrálne, avšak bez toho, aby sa narušilo sebaurčenie výrobcov. Na druhej strane aj v jednotlivých podnikoch sa vykonávanie rozhodnutí pracujúcich ponecháva na rady bez toho, aby to nevyhnutne viedlo k nadvláde rád nad pracujúcimi. Aj vo väčšom meradle, až po úroveň celonárodnej výroby, možno teda prijať organizačné opatrenia, ktoré spoja autonómiu nadpodnikových inštitúcií s kontrolou výrobcov nad nimi. Toto rozpustenie protikladu medzi centralizmom a federalizmom, o ktoré sa usilujú aj *Základné zásady*, sa však nedá dosiahnuť len „evidovaním hospodárskeho procesu vo všeobecnom spoločenskom účtovníctve“. S najväčšou pravdepodobnosťou si to vyžiada špeciálne podniky začlenené do systému rád, ktoré sa budú osobitne zaoberať problémom hospodárskej organizácie.

Keď *Základné zásady* odmietajú centralizované riadenie výroby, ako aj štátom regulované rozdeľovanie, vychádzajú zo skúseností v Rusku, ktoré sa však netýkajú systému rád, ale štátneho kapitalizmu. Ani tu však výroba a rozdeľovanie nie sú dielom plánovacích orgánov, ale štátu, ktorý plánovacie orgány používa ako prostriedok. Práve politická diktatúra štátneho aparátu nad pracujúcimi, a nie samotné plánovanie hospodárstva, viedla k novému vykorisťovaniu, na ktorom sa potom môžu podieľať aj plánovacie orgány. Bez politickej diktatúry štátneho aparátu by sa pracujúci nemuseli podriaďovať centralizovanému riadeniu výroby a rozdeľovania.

Prvou podmienkou komunistickej výroby a rozdeľovania je, že popri radách alebo nad nimi nevzniká štátny aparát, že „štátnu“ funkciu, t. j. potláčanie kontrarevolučných snáh, vykonávajú samotní pracujúci organizovaní v systéme rád. Strana ako súčasť triedy pracujúcich, ktorá aspiruje na štátnu moc a po uchopení moci sa etabluje ako štátny aparát, sa nepochybne bude snažiť dostať výrobu a rozdeľovanie pod svoju kontrolu a reprodukovať túto kontrolu, aby si udržala získané postavenie. Ak sa kontrola nad väčšinou dostane do rúk menšiny, potom môže pokračovať aj vykorisťovanie. Systém rád teda popri sebe nemôže pripustiť existenciu štátu bez toho, aby sám seba zbavil moci. Bez samostatne existujúcej štátnej moci však môže všetko plánovanie

výroby a rozdeľovanie uskutočňovať iba systém rád. Plánovacie orgány sa stávajú podnikmi popri iných podnikoch, ktoré sa v systéme rád spájajú do jedného celku.

V tejto súvislosti treba ešte uviesť, že zloženie triedy pracujúcich sa tiež neustále mení. *Základné zásady* považujú za spoločensky rozhodujúcu triedu priemyselný proletariát zoskupený v podnikoch. Systém rád založený na podnikoch určuje celú spoločenskú formáciu a núti ostatné triedy, napr. nezávislých roľníkov, aby sa začlenili do ekonomiky. Za posledných štyridsať rokov sa však trieda pracujúcich, t. j. vrstva námezdných robotníkov a platených zamestnancov, síce výrazne zväčšila, no v pomere k mase obyvateľstva počet továrenských robotníkov klesol. Časť zamestnancov pracuje spolu s manuálnymi robotníkmi v továrňach, iná časť pracuje v oblasti rozdeľovania a administratívy. Vďaka uplatňovaniu vedy vo výrobe možno aj univerzity sčasti považovať za „továrne“, keďže význam výrobných síl vedy rastie rýchlejšie než význam výrobných síl bezprostrednej práce. A hoci v kapitalizme môže byť nadhodnota vždy len nadpracou, nech už je stav vedy akýkoľvek, v komunizme sa spoločenské bohatstvo prejavuje nie rastom množstva práce, ale trvalým zmenšovaním rozsahu nutnej práce prostredníctvom vedeckého rozvoja, ktorý prelomil kapitalistické hranice. Výroba sa stále viac zospoločenštuje prostredníctvom zapojenia čoraz širších mas do výrobných procesov, ktoré teraz môžu existovať len v najužšom spojení a prostredníctvom vzájomného prelínania všetkých druhov prác. Skrátka, pojem triedy pracujúcich sa rozširuje; už dnes zahŕňa viac ako pred štyridsiatimi rokmi. Meniaca sa deľba práce v sebe obsahuje tendenciu rozpúšťať profesijné rozdiely či oddelenie duševnej práce od fyzickej, práce v továrni od práce v kancelárii, robotníka od nadriadeného. Ide o proces, ktorý prostredníctvom zapojenia všetkých výrobcov do toho, čo je už teraz spoločensky orientovanou výrobou, môže viesť až k systému rád, ktorý skutočne zahrnie celú spoločnosť a tým ukončí triednu nadvládu.

Určite možno súhlasiť s nedôverou *Základných zásad* voči „šéfom, odborníkom a vedcom“, ktorí si nárokuje kontrolu nad výrobou a rozdeľovaním. Nemali by sme však prehliadať fakt, že – odhliadnuc od šéfov – odborníci a vedci sú sami výrobcami. Práve systém rád ich stavia na roveň so všetkými ostatnými výrobcami a zbavuje ich osobitného postavenia, ktoré majú v kapita-

lizme. Keďže je však vždy možný spoločenský regres, je jasné, že aj systém rád sa môže rozpadnúť, napríklad v dôsledku nezáujmu výrobcov o samosprávu a následného presunu funkcií rád na inštalácie, ktoré sa osamostatnia voči výrobcom. Autori sa domnievajú, že toto nebezpečenstvo možno odvrátiť pomocou „novej kalkulácie výroby ako všeobecného základu výroby“. No tak, ako sa táto kalkulácia výroby musí najprv zaviesť, jej očakávaný účinok sa môže zase stratiť v dôsledku celého radu zmien. V podaní autorov sa však raz dosiahnuté zavedenie javí ako dostatočné. Stavajú sa proti „riadeniu prostredníctvom osôb“, ktoré je bežné v štátnom kapitalizme a ktorému sa má zabrániť „vecným chodom výroby“ a jeho kontrolou prostredníctvom reprodukcie. Nový systém výroby a rozdeľovania tu má sám o sebe zaručiť komunistickú spoločnosť, hoci v skutočnosti „vecný chod výroby“ vždy zabezpečujú iba osoby. Aj v kapitalizme existuje „vecný chod výroby“ daný zákonom trhu, ktorému podliehajú všetky osoby. Tu systém vládne ľuďom. Takto fetišisticky videný systém však len zakrýva skutočné spoločenské vzťahy vykorisťovania človeka človekom. Za ekonomickými kategóriami sa skrývajú triedy a osoby, a všade tam, kde sa fetišizmus systému prelomí, vychádza na svetlo dňa otvorený boj tried a osôb. Hoci komunizmus je tiež spoločenský systém, nestojí nad ľuďmi, ale realizuje sa prostredníctvom ľudí. Nemá svoj vlastný život, ktorému by sa osoby museli prispôbiť; „vecný chod výroby“ sa nastoľuje prostredníctvom osôb, hoci osôb združených v systéme rád.

Týchto pár námietok musí stačiť na to, aby sme naznačili, že *Základné zásady* nie sú uzavretým programom, ale prvým pokusom o priblíženie problému komunistickej výroby a rozdeľovania. A hoci sa zaoberajú spoločenským stavom, ktorý leží v budúcnosti, sú zároveň historickým dokumentom, ktorý osvetľuje stav diskusie v minulosti. Autori sa zaoberali otázkami zospoločštenia, ktoré boli nastolené už pred polstoročím. Niektoré ich argumenty medzičasom sčasti stratili svoju niekdajšiu aktuálnosť. Vtedajší spor medzi zástancami naturálneho hospodárstva a predstaviteľmi trhovej ekonomiky, do ktorého zasiahli *Základné zásady* odmietnutím obidvoch skupín, sa medzitým uzavrel. Vo všeobecnosti sa už socializmus vôbec nechápe ako nová spoločnosť, ale ako určitá modifikácia kapitalizmu. Trhoví ekonómovia hovoria o plánovanej trhovej ekonomike a plánovači využívajú trhové hospodárstvo. Samotná orientácia výroby na úžitkovú hodnotu ešte nevyly-

čuje nerovnomerné rozdelenie spotrebných statkov prostredníctvom manipulácie cien. „Ekonomické zákony“ sa chápu ako nezávislé od spoločenských formácií a nanajvýš sa vedú spory o tom, ktorá zmes kapitalizmu a socializmu by bola „ekonomickejšia“.

„Ekonomický princíp“, t. j. princíp ekonomickej racionality, na ktorom sú vraz založené všetky spoločenské poriadky a ktorý má podobu maximálnej realizácie ekonomických cieľov pri najnižších nákladoch, nie je v skutočnosti ničím iným než bežným kapitalistickým princípom výroby zisku, ktorého cieľom je vždy maximálna miera vykorisťovania. „Ekonomický princíp“ triedy pracujúcich nie je preto nič iné ako zrušenie vykorisťovania. Pracujúcim však tento princíp, ktorý je práve východiskom *Základných zásad*, zostáva dodnes odopretý. Odhliadnuc od zjavného vykorisťovania pracujúcich v takzvaných „socialistických“ krajinách, akademické reči o socializme v kapitalistických krajinách sa krútia len okolo štátnokapitalistických systémov. „Socialistické vlastníctvo“ výrobných prostriedkov sa vždy chápe ako štátne vlastníctvo. Administratívne pridelovanie tovarov, či už s trhom alebo bez neho, zostáva vždy záležitosťou centrálnych rozhodnutí. Rovnako ako v kapitalizme je vykorisťovanie zabezpečené dvojakým spôsobom, a to prostredníctvom trvalého oddelenia výrobcov od výrobných prostriedkov a monopolizáciou politickej moci. A tam, kde bolo pracujúcim priznané alebo vnútené akési „právo spolurozhodovať“, pridáva trhový mechanizmus k štátnemu vykorisťovaniu aj sebaykorisťovanie. Nech sú nedostatky *Základných zásad* akékoľvek, vzhľadom na túto situáciu zostávajú dnes i zajtra východiskom všetkých serióznych diskusií a snáh o uskutočnenie komunistickej spoločnosti.

Zoznam zaradených textov

„Hlavnou myšlienkou je samospráva pracujúcich“ (rozhovor)

jungle.world/artikel/2022/51/die-idee-ist-die-der-arbeiterselbstverwaltung

Spravovanie hodín (Felix Klopotek)

jungle.world/artikel/2023/23/die-verwaltung-von-stunden

Zniesť hodnotu zo sveta (Philip Broistedt a Christian Hofmann)

jungle.world/artikel/2023/24/den-wert-aus-der-welt-schaffen

Ako v kapitalizme (Julian Bierwirth)

jungle.world/artikel/2023/25/wie-im-kapitalismus

Ako v antiautoritárskej NDR (Simon Sutterlütli)

jungle.world/artikel/2023/27/eine-antiautoritaere-ddr

Účtovať áno, vymieňať nie (Jonna Klick)

jungle.world/artikel/2023/28/rechnen-ja-tauschen-nein

Inak ako v kapitalizme (Hermann Lueer)

jungle.world/artikel/2023/30/anders-als-im-kapitalismus

Poctivo pracovať (Iniciatíva Demokratické účtovanie pracovného času)

jungle.world/artikel/2023/31/fairen-arbeiten

Zložité výpočty (Hannes Giessler Furlan)

jungle.world/artikel/2023/32/komplizierte-rechenschritte

Komunizmus je sloboda (Søren Mau)

versobooks.com/en-gb/blogs/news/communism-is-freedom

Čo je to komunizmus? (Paul Mattick)

marxists.org/subject/left-wing/icc/1934/10/communism.htm

Úvod k Základným zásadám (Paul Mattick)

marxists.org/deutsch/archiv/mattick/1970/02/einleitung.htm

Karmína je blog, ktorý sa na svet pozerá z perspektívy pracujúcich: ich životných podmienok, potrieb a každodenných zápasov. Hľadá v nich zárodky budúceho globálneho hnutia, ktoré by dokázalo otrieť svetom. Pritom kritizuje umelé hranice – rodové, rasové, národnostné či iné – ktoré rozdeľujú triedu pracujúcich, a pátra po spôsoboch, ako ich prakticky prelomiť.

Za Karmínou stojí malý redakčný kolektív, ktorý sa hlási k tradícii kolektívneho autorstva a nezávislého organizovania bez pomoci dobrotivých politikov, vševetiacich expertov a hlásateľov sociálneho dialógu.

Karmína publikuje na webe (karmina.red), Facebooku ([Karmína](https://www.facebook.com/Karmína)) a Instagrame ([@karmina.red](https://www.instagram.com/karmina.red)).

**INICIATÍVA DEMOKRATICKÉ ÚČTOVANIE PRACOVNÉHO ČASU
FELIX KLOPOTEK • PHILIP BROISTEDT • CHRISTIAN HOFFMAN
JULIAN BIERWIRTH • SIMON SUTTERLÜTTI • JONNA KLICK
HERMANN LUEER • HANNES GIESSLER FURLAN
SØREN MAU • PAUL MATTICK**

KARMÍNA 2023